journal of Future Cities vision

Summer 2025. Vol 6. Issue 22

ISSN (Print): 2783-0780- ISSN (Online): 2783-0780

Journal Homepage: https://www.jvfc.ir/

An Analysis of Strategies for Enhancing Competitiveness in Future Cities with a Focus on Developing a Network of Competitive Cities: A Case Study of Five Iranian Metropolises

Maryam Khazraie Sholay Far[1], Zeinab Karke Abadi[2]

1. Assistant Professor, Department of Geography Education, Farhangian University, Tehran, Iran
2. Associate Professor, Department of Geography Education, Semnan branch, Islamic Azad University, Semnan, Iran

ARTICLEINFO

Research Paper

Article history:

Received: 2025/05/02

Accepted: 2025/05/31

Published online: 2025/06/15

Keywords: *Urban competitiveness, metropolis, competitive region, networked cities, cooperation*

Abstract

Today, advanced cities compete with one another to secure favorable opportunities for development and to attract investment. Although competition is often regarded as a motivating and driving force, it can lead to instability in individual competitive cities, particularly when rival cities or regions exhibit greater productivity and creativity. Given that the primary objective of all development planning in the country is to achieve sustainable development and regional balance, identifying competitive advantages and opportunities—as well as creating new ones—is essential. This should be accompanied by leveraging the experiences of other successful cities through interconnection and the formation of networked cities. Such an approach becomes increasingly necessary to attain a balanced spatial development model across the country and to strengthen the competitiveness of metropolitan areas.
This study aims to enhance the competitiveness of metropolitan cities by examining how a network of competitive cities can be realized within the context of Tehran and four selected metropolises from different regions: Mashhad (northeast), Tabriz (northwest), Ahvaz (southwest), and Zahedan (southeast). The research first identifies the dimensions and indicators of collaborative competition (at two levels: 1) between each metropolis and Tehran, and 2) between each metropolis and its adjacent competitive region) using questionnaires. The indicators are then weighted through the Fuzzy Analytic Hierarchy Process (FAHP), and cities are ranked using the VIKOR method. This process determines each city's position within a network of collaborative,competitive cities.
The findings indicate improvements in both competitiveness scores and rankings due to synergies achieved in metropolises with greater capacities for collaboration with neighboring competitive regions. Tabriz achieved the highest ranking in collaboration with Tehran, while Mashhad and Tabriz secured the first and second ranks respectively (after Tehran) in collaboration with their adjacent regions. Additionally, Zahedan outperformed Ahvaz at the second level of analysis. Therefore, it is recommended that future development programs place greater emphasis on interaction and cooperation among metropolises within the framework of networked cities.

Citation: Maryam Khazraie Sholay Far, Zeinab Karke Abadi.(2025). **An Analysis of Strategies for Enhancing Competitiveness in Future Cities with a Focus on Developing a Network of Competitive Cities: A Case Study of Five Iranian Metropolises,** *journal of Future Cities vision,* 6(22), 97-115.

© The Author(s). Publisher: Iranian Geographical Association

1- Corresponding author: Maryam Khazraie Sholay Far, **Email:** mkhazraie45@yahoo.com

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

[DOI: 10.66224/jvfc.6.2.97]

[DOI: 10.66224/jvfc.6.2.97] [Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

journal of Future Cities vision
Summer 2025. Vol 6. Issue 22
ISSN (Print): 2783-0780- ISSN (Online): 2783-0780
Journal Homepage: https://www.jvfc.ir/

Extended Abstract

Introduction

Since the 1990s, following widespread changes in various economic, political, social, cultural, and structural dimensions in cities around the world, *competitiveness* has become one of the key topics in regional and urban planning theories. It has emerged as a driving force at the forefront of cities' objectives to create safe and attractive environments and to attract both domestic and foreign investments.

Although competition is considered a motivating and driving force, when competitors—other cities and regions—are more productive and creative, this can result in instability for individual competing cities. Therefore, considering that the primary goal of all development planning in the country is to achieve regional balance, the need to establish a model of balanced spatial development and to strengthen the competitiveness of metropolises makes it essential to create new competitive advantages and leverage the experiences of other successful cities in interconnected frameworks, particularly through the formation of *networked cities*.

Thus, metropolises—as hubs of various economic activities—must first adopt competitiveness as an inevitable development strategy to enhance and expand their competitive capacity. They must then, in order to boost national competitiveness, work toward formulating more effective strategies and building a “network of competitive regions”, allowing them to benefit from synergy and interlink the competitive capacities of other major cities to achieve broader and more sustainable participation in national and regional competition.

The present study, aiming to enhance the competitiveness of Tehran and four other selected metropolises from four major regions (*Mashhad in the northeast, Tabriz in the northwest, Ahvaz in the southwest, and Zahedan in the southeast*), investigates how a network of competitive cities can be formed in relation to adjacent competitive regions. The goal is to elevate urban, national, and ultimately transnational competitiveness through the synergy created by such networks.

Materials (Data) and methods

This study is applied in terms of its objectives, employs a descriptive-analytical method, and utilizes a library-based approach for data and document collection. For data analysis, techniques such as factor analysis, fuzzy analytic hierarchy process (FAHP), and VIKOR ranking have been applied. The statistical population of the study includes the metropolis of Tehran—as the capital and the country's leading city—along with four major metropolises representing the four geographical regions of Iran: Mashhad, Tabriz, Ahvaz, and Zahedan. These cities were selected through purposive sampling.

To examine strategies for enhancing the competitiveness of these metropolises, the dimensions of collaborative competition were first identified at two levels: (1) between each metropolis and Tehran, and (2) between each metropolis and its neighboring competitive region. These dimensions and their indicators of collaboration were determined based on existing theoretical frameworks and expert

To explore how to enhance the competitiveness of metropolises, the study first identifies the dimensions of collaborative competition based on existing theoretical foundations and expert consensus using the Delphi technique. These dimensions were considered at two levels:

1. Metropolises in relation to Tehran
2. Metropolises in relation to their neighboring competitive regions

Indicators of collaboration were determined using a Likert-scale questionnaire (the indicators are presented in Table 1). After establishing and weighting these indicators (using Saaty’s scale), the competitive capacity of the metropolises based on network collaboration was calculated at both levels.

Results and Discussion

As Level One – Collaboration Between Metropolises and the Capital (Tehran)

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

[DOI: 10.66224/jvfc.6.2.97]

journal of Future Cities vision
Summer 2025. Vol 6. Issue 22
ISSN (Print): 2783-0780- ISSN (Online): 2783-0780
Journal Homepage: https://www.jvfc.ir/

Among the six indicators reflecting the capacity for collaboration with Tehran, the industrial clusters indicator received the highest weighting. Despite their geographical diversity, the metropolitan industrial clusters under study share similar challenges and opportunities that can facilitate strategic connections with Tehran.

These conditions create a favorable environment for inter-city cooperation on industrial clustering. The second most significant indicator is internet access, underscoring its role in knowledge and technology transfer. Air connectivity, assessed by passenger volume between Tehran and each metropolis, ranks third. The subsequent indicators—with a noticeable decrease in weight—are: Knowledge-based enterprises, Number of universities, Number of banks.

Based on the rankings: Tabriz ranks first in collaborative potential with Tehran (score < 0.5), reflecting strong economic conditions that support collaborative competition.

Mashhad ranks second, with a notable drop in weight. Ahvaz and Zahedan rank fourth and fifth, respectively, indicating more limited capacities for cooperation with Tehran.

Level Two – Collaboration Between Metropolises and Adjacent Competitive Regions

In assessing inter-regional cooperation, export volume to neighboring competitive regions emerged as the most significant indicator. This is followed by: Number of active industrial clusters (weight = 0.137) & Shared communication infrastructure, including air, rail, and road networks

These three indicators collectively emphasize the dominance of economic flows in shaping regional collaboration.

In the cultural flow category, key indicators—hosting cultural events, sister-city partnerships and cooperation agreements, and foreign tourist numbers—held similar weights. These were followed by: Educational cooperation, particularly student exchanges through university campuses. Presence of foreign bank branches and favorable environmental conditions, both of which contribute to enabling sustainable, vibrant urban environments

Following the ranking process: Tehran ranks first due to its central role in national policy and diplomacy. Mashhad ranks second, benefiting from its religious and cultural significance as the cultural capital of the Islamic world. Tabriz ranks third, bolstered by its status as a former Islamic tourism capital (2018). Zahedan ranks fourth, reflecting the growing significance of geographical location as a sustainable competitive advantage. Ahvaz ranks fifth, with a narrow margin separating it from Zahedan.

Conclusion

A – Regarding the assessment of the metropolises' capacity for cooperation with Tehran:

Research findings show that Tabriz has the highest capacity for cooperation with Tehran. Mashhad ranks second, albeit with a significant gap in weight compared to Tehran. Ahvaz ranks fourth with limited cooperative capacity, and Zahedan ranks last in terms of collaboration.

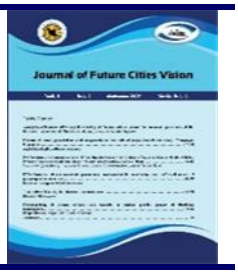
B – Regarding the assessment of the metropolises' capacity for cooperation with their neighboring competitive regions:

Tehran, as the capital and center of competitive and diplomatic policy-making, ranks first. Mashhad, recognized as the cultural capital of the Islamic world, comes second. The gap between the first and second ranks is under the 50% mark, indicating that Mashhad possesses potentials that, to some extent, rival Tehran's competitive advantages in enhancing competitiveness. Tabriz, the host of the Islamic World's tourism capital in 2018, ranks third. A significant insight emerges in the case of Zahedan, which, ranking fourth, demonstrates how geographic location can act as a sustainable competitive advantage. Lastly, Ahvaz ranks fifth, only slightly behind Zahedan.

The comparison between Ahvaz and Zahedan's differing competitiveness rankings—particularly based on the SEZ model and their cooperation with neighboring competitive regions—highlights the strategic importance of "location", location-based competitive advantages, and the synergies that arise from cooperation within a network of competitive cities.

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]
[DOI: 10.66224/jvfc.6.2.97]

journal of Future Cities vision
Summer 2025. Vol 6. Issue 22
ISSN (Print): 2783-0780- ISSN (Online): 2783-0780
Journal Homepage: https://www.jvfc.ir/

References

1. 1.Afrakhteh, H. (2012). Spatial economy and rural development (Case study: Shaft region). Journal of Spatial Economy and Rural Development, 1(1).
2. 2.Basirat, M. (2012). Impacts of globalization on metropolitan governance (Doctoral dissertation). Department of Urban Planning, Faculty of Fine Arts, University of Tehran.
3. 3.Basirat, M. (2012). Opportunities and challenges of good metropolitan governance in the era of globalization: Case study of Tehran. Fine Arts Journal – Architecture and Urbanism, 17(1), 5–16.
4. 4.Bahmanpour Khalasi, H. R., & Aminzadeh Gohari, B. (2024). Analysis of effective components in ranking Iranian provinces using two approaches: Economic competitiveness and sustainable competitiveness. Journal of Planning and Development Research, 5(19).
5. 5.Pourahmad, A., & Khaliji, M. A. (2014). Evaluating urban service analysis capabilities using the VIKOR technique (Case study: Bonab city). Spatial Planning Research Journal (Geography), 2(13), 1–16.
6. 6.Porter, M. (2013). Topics in competitiveness: The role of strategy and clusters (F. Safdari, Trans.). Tehran: Andika Publishing.
7. 7.Hall, P. (2015). Urban future of the 21st century (E. Sadeghi & N. Safaei, Trans.). Tehran: Iranian Society of Consulting Engineers Publishing, 2nd ed.
8. 8.Johnston, A., Taylor, P., & Watts, M. (2004). Geography of global transformation (N. Nourian, Trans.). Tehran: Supreme War College.
9. 9.Khezrae, M., & Karkeh Abadi, Z. (2018). Evaluation of competitiveness potential of Iranian metropolises based on the proposed SAIS model to achieve collaborative competitiveness (Doctoral dissertation). Department of Geography, Faculty of Humanities, Islamic Azad University, Semnan Branch.
10. 10.Khajouei, M. (2012). Explaining strategies for enhancing Tehran's urban competitiveness. Strategic Management Studies, 15, 37–56.
11. 11.Dadashpour, H. (2014). Spatial organization in Iran's urban system using spatial analysis. Geographical Research, 7, 125–150.
12. 12.Dadrawan, A. (2001). Analysis of Tabriz metropolitan area and development of spatial strategies (Master's thesis). Department of Urban Planning, Faculty of Architecture and Urbanism, Tarbiat Modares University.
13. 13.Rahmani, M. (2012). Metropolises: Characteristics and concepts. Tehran: Omid Enqelab Publishing.
14. 14.Rostami, A. (2013). Competitive cities in the 21st century. Tehran: Noora Publishing.
15. 15.Rafieian, M. (2014). Advanced theories of urban and regional development [Class notes]. Department of Geography, Islamic Azad University, Semnan Branch.
16. 16.Ziari, K. (2013). Planning new towns (Revised and expanded ed.). Tehran: SAMT Publishing.
17. 17.Ziari, K., & Ehsani Fard, A. A. (2022). Assessing city competitiveness using "impactful city" and "powerful city" indicators integrated with Porter's Diamond Model: Case study of Semnan. Spatial Planning and Development Quarterly, 26(2).
18. 18.Plan and Budget Organization. (2015). Performance report of the Fifth Development Plan of the Islamic Republic of Iran: Volume I, Cross-sectoral areas. Tehran.
19. 19.Sasanpour, F., & Jafari Rad, M. (2021). Regional competitiveness analysis using scenario planning approach: Case study of counties in Alborz Province. Future Cities Perspective Quarterly, 3(7), 51–72.

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

[DOI: 10.66224/jvfc.6.2.97]

journal of Future Cities vision
Summer 2025. Vol 6. Issue 22
ISSN (Print): 2783-0780- ISSN (Online): 2783-0780
Journal Homepage: https://www.jvfc.ir/

20. 20.Shokouei, H. (2008). New perspectives in urban geography (12th ed.). Tehran: SAMT Publishing.
21. 21.Shourcheh, M. (2015). New perspectives in urban systems. Tehran: Parham Publishing.
22. 22.Ghaderi, M. R., & Kasaei, M. (2013). Characteristics, goals, and strategies of Iran's Twenty-Year Vision Document. Esfahan: Elm Afarin Publishing.
23. 23.Ghorchi, M. (2010). Competition of metropolises in transnational arenas using strategic analysis tools. Urban Management Journal, 2(3), 156–174.
24. 24.Karegar Samani, A. (2014). Designing a model of urban competitiveness based on indicators of good urban governance in the context of globalization (Doctoral dissertation). Department of Economics, Faculty of Humanities, Tarbiat Modares University.
25. 25.Karegar Samani, A. (2014). The effect of urban competitiveness on national competitiveness. Business Management Perspective, 20, 123–139.
26. 26.Moghimi, Sh. (2005). Regional geography of Iran. Tehran: Organization for Educational Research and Planning.
27. 27.Nadaei Toosi, S. (2015). A framework for spatial development of regional competitiveness in Iran. Fine Arts Journal – Architecture and Urbanism, 3, 5–20.
28. 28.Nazarian, A. (2012). Dynamics of Iran's urban system (3rd ed.). Tehran: Mobtakeran Publishing.
29. 29-Arcon Rodrigo Pablo, Juan, Lozano Antun, Angelica (.2012), Logistics competitiveness in a megapolitan network of cities "A theatrical approach and some application in the central Region of Mexico, procedia-Social and Behavioral,735-750
30. 30-Eftekharnia M,Ziari K,Naderi M.(2021). Explaining the framework of sustainable competitiveness in the direction of spatial development of Arak Distric. jgs. 21(62), :18
31. 31-H. Richard. (2015), Sustainability and competitiveness in Australian cities, University of Canberra
32. 32-Henderson, Steven (2017). Competitive sub-metropolitan regionalism: local government collaboration and advocacy in northern Melbourne,Australia.https://doi.org/10
33. 33-Malecki Edward J. (2002) Hard and Soft Networks for urban competitiveness, urban studies
34. 34-Porter. E, (1998), Clusters and the new economics of competition, Harvard Business Review,73(3),55-71
35. 35-Saez Lucia. Inaki Perianez (2015), Bench marking Urban competitiveness in Europe to attract investment. University of Spain
36. 36-Saez Lucia (2017). Measuring urban competitiveness: ranking European large urban zones. Journal of place Management and Development/volume10Issue5pp479-496
37. 37-Taylor.PJ (2012) Competition and cooperation between cities in Globalization. Research Bulletin Cheltenham, uk
38. 38-Taylor. Peter (2004) Regional competitiveness: An Elusive yet key concept, Regional studies, VOL. 38.9, pp. 991 – 999
39. 39-Taylor. Peter J (2001) specification of the world city Network, Geographical Analysis, VOL. 33, No 2 (April 2001) pp 181 – 194Taylor.
40. 40-Turk, Ivan (2004) Cities, Regions and Competitiveness, Regional Studies, Vol 38, pp1069-1083
41. 41-Thornley. Andy (1999), urban planning and competitive advantage
42. London, Sydney and Singapore – London school
43. 42-Yong.Cheng – Lijing Chen (2014), Deconstruction of urban competitiveness within city Network perspective, University of china
44. 43-Wang Yunlin, Niue Wenyuan, (2008) Study on the City-scale Network Competitiveness, Urban Development Studies ,2008,15(2):99-103
45. Werena Ridel (2010), Centre of regional Science, Vienna university of technology, Austria

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]
[DOI: 10.66224/jvfc.6.2.97]

نوع مقاله: پژوهشی

فصلنامه چشم انداز شهرهای آینده
www.jvfc.ir
دوره ششم، شماره دوم، پیاپی (۲۲)، تابستان ۱۴۰۴
صص ۱۱۵-۹۷

فصلنامه چشم انداز شهرهای آینده
Future Cities Vision

بررسی راهبردهای ارتقاء رقابت پذیری در شهرهای آینده با محوریت ایجاد شبکه ای از شهرهای رقابتی*(مطالعه موردی: پنج کلان شهرایران)

مریم خضرائی شولای فر: استادیار، جغرافیا و برنامه ریزی شهری، گروه آموزش جغرافیا، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران[1]
زینب کرکه آبادی: دانشیار، جغرافیا و برنامه ریزی شهری، گروه جغرافیا، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، سمنان، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۲/۱۲ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۴/۱۰

چکیده

امروزه شهرهای پیشرفته برای بدست آوردن فرصتهای مناسب جهت توسعه وجذب سرمایه گذاری ها، با یکدیگر دررقابت هستند. علیرغم آنکه رقابت یک نیروی برانگیزاننده و پیشران تلقی می گردد در صورتی که رقبا یعنی سایر شهرها و مناطق، مولدتر و خلاق تر باشند، این امر موجب بی ثباتی در شهرهای منفرد رقابتی خواهد شد. لذا با توجه به آنکه هدف اصلی تمام برنامه ریزی های توسعه در کشور رسیدن به توسعه پایدار و تعادل منطقه ای می باشد، جهت دستیابی به الگویی از توسعه فضایی متوازن در کشور و تقویت قابلیتهای رقابت پذیری کلان شهر ها، شناسایی فرصت‌ها و مزایای رقابتی خود و همچنین ایجاد مزایای رقابتی جدید در کنار بهره مندی از تجارب دیگر شهرهای موفق در پیوند با یکدیگر و با محوریت شکل گیری شهرهای شبکه، ضرورت بیشتری خواهد یافت. پژوهش حاضر با هدف افزایش توان رقابت پذیری کلان شهرها، چگونگی تحقق شبکه ای از شهر های رقابتی را در بستر تهران با چهار کلان شهر از مناطق چهار گانه منتخب (مشهد در شمال شرقی، تبریز در شمال غربی، اهواز در جنوب غربی و زاهدان در جنوب شرقی) در ارتباط با یکدیگر و با منطقه رقابتی همجوار بررسی می نماید. بدین منظور ابتدا ابعاد رقابت همکارانه و شاخص های آن (در دو سطح: ۱-کلان شهرها با تهران و۲-کلان شهرها با منطقه رقابتی همجوار خود با استفاده از پرسشنامه) مشخص و به دنبال تعیین وزن شاخص ها با روش تحلیل سلسله مراتبی فازی، شهرها به روش ویکور رتبه بندی و جایگاه هر یک در قالب شبکه ای از شهرهای همکار در رقابت پذیری تعیین گردید. نتایج حاصله حاکی از ارتقاء نمره و رتبه رقابت پذیری به مدد هم افزایی های صورت گرفته در کلان شهرهایی است که از ظرفیت های همکاری بیشتری با منطقه رقابتی همجوار خود، برخوردار بودند. تبریز بالاترین رتبه در همکاری با تهران، و مشهد و تبریز پس از تهران رتبه اول و دوم را در همکاری با منطقه همجوار نشان دادند؛ و زاهدان رتبه بهتری در مقایسه با اهواز در سطح دو بدست آورد. لذا پیشنهاد می شود برنامه های توسعه بیشتر بر تعامل و همکاری میان کلان شهرها در قالب شهرهای شبکه تمرکز نمایند.

واژگان کلیدی: رقابت پذیری شهری،کلان شهر،منطقه رقابتی،شهرهای شبکه،همکاری

[1] نویسنده مسئول مکاتبات mkhazraie45@yahoo.com
*. مقاله مستخرج از رساله نویسنده اول می باشد

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]
[DOI: 10.66224/jvfc.6.2.97]

مقدمه

در جهانی که شهرها درحال گذار، تغییر شکل،کوچک شدن،گسترش و تکامل هستند، تحقق «شهر آینده» یک نیاز پیچیده اما ضروری است. به خصوص با توجه به آنکه اکثر مردم در شهرها زندگی و فعالیت می‌کنند، چشم‌انداز شهرهای آینده بایستی بر مبنای تأمین نیازهای آتی جوامع، به کمک متخصصان و سیاست‌گذاران شهری و با درک درستی ازمفاهیم پایداری، تاب‌آوری، هوشمندی، زیست‌پذیری، سازگاری و در راس همه آنها، تمرکز بر رقابت پذیری صورت گیرد. (روگرس،۱۲۵،۲۰۱۹) از دهه ۱۹۹۰ به دنبال تغییرات گسترده در ابعاد گوناگون اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و ساختاری در شهرهای سراسر جهان، رقابت پذیری به یکی از موضوعات کلیدی در تئوری های برنامه ریزی منطقه ای وشهری تبدیل شده و به عنوان نیروی پیشران و محرک در صدر اهداف شهرهای جهان برای ایجاد محیط امن و جذاب وجلب سرمایه های داخلی وخارجی قرار گرفته است. رقابت در سطوح مختلف و در مقیاس های متفاوتی شکل می گیرد، به عنوان مثال در مقیاس فرا ملی، رقابت به معنای حرکت کالا، سرمایه، اطلاعات، نیروی انسانی و اندیشه های خلاق بدون محدودیت مکانی است. در مقیاس ملی، در سایه دگرگونی درتفکر سیاسی و اقتصاد سیاسی فضا، رقابت شکل می گیرد و بالاخره در مقیاس منطقه ای نیز به معنای مشارکت مناطق در بازار و تولید ارزش افزوده و در نتیجه جذب پول و سرمایه می باشد. (رفیعیان،۱۱۲،۱۳۹۳) لذا هر کشوری بایستی با توجه به ظرفیت ها و استراتژی های کلان خود به اتخاذ سطح و مقیاس مناسب رقابت پذیری وهمچنین ابزار های آگاهانه جهت تحقق آن بپردازد. علیرغم آنکه رقابت یک نیروی برانگیزاننده و پیشران تلقی می گردد در صورتی که رقبا یعنی سایر شهرها و مناطق، مولدتر و خلاق تر باشند، این امر موجب بی ثباتی در شهرهای منفرد رقابتی خواهد شد. لذا با توجه به آنکه هدف اصلی تمام برنامه ریزی های توسعه در کشور رسیدن به تعادل منطقه ای می باشد، جهت دستیابی به الگویی از توسعه فضایی متوازن در کشور و تقویت قابلیتهای رقابت پذیری کلان شهر ها، ایجاد مزایای رقابتی جدید در کنار بهره مندی از تجارب دیگر شهرهای موفق در پیوند با یکدیگر و با محوریت شکل گیری شهرهای شبکه، ضرورت بیشتری خواهد یافت. به ویژه در دنیایی که حدود ۸۰ درصد از ثروت و سرمایه اغلب کشور ها از محل ارتباط میان مادر شهرها ، کلان شهرها و جهان شهر ها به دست می آید، قطعا یکی از مولفه های اصلی در برنامه ریزی شهری، "شبکه ها" خواهند بود. (شورچه،۱۱۲،۱۳۹۴)) در مدل جدید شبکه ای، روابط بین شهری در قالب روابط افقی که پیش از این نادیده گرفته می شد، شکل گرفته و به صورت روابط دو سویه و تعاملی گسترش می یابد. در شبکه ها اعضا نه تنها برای بهبود عملکرد خود بلکه با هدف رونق کل شبکه، به همکاری با یکدیگر می پردازند. زیرا همکاری، ویژگی ذاتی روابط بین شهری در شهر های شبکه است. در این راستا " سئز" معتقد است: رقابت شهر ها با یکدیگردر سطح ملی و فراملی به این معنا نیست که آنها نمی توانند همکاری داشته باشند، بلکه آنها می توانند گروههای همکاری برای ایجاد موانع دربرابر چالشهای خاص شهری تشکیل دهند؛ به عبارت دیگر می توانند تحت عنوان (رقابت همکارانه و مشارکتی) با یکدیگر همکاری نمایند. (Saez,2015,77) اگر چه هنوز محققینی وجود دارند که بر استراتژی متروپل ها (به صورت منفرد) در ارتقای رقابت پذیری شهری تاکید دارند، لیکن از آنجایی که تمرکز بر روی یک شهر و نادیده گرفتن ارتباطاتش با شهر های دیگر، با مفهوم علمی توسعه مغایرت خواهد داشت، بنابر این کلان شهرها به عنوان مکان استقرارفعالیت های مختلف اقتصادی بایستی ابتدا با پذیرش رقابت پذیری به عنوان استراتژی اجتناب ناپذیر توسعه درجهت تقویت وگسترش توان رقابتی خود اقدام نموده و سپس به منظور افزایش توان رقابت ملی، به دنبال دستیابی و تدوین راهبرد های موثرتر درآینده، بستر تشکیل "شبکه ای از مناطق رقابت پذیر" را به منظور بهره مندی از پتانسیل هم افزایی و پیوند قابلیت های رقابتی دیگر کلان شهرها برای حضور گسترده تر و پایدار در عرصه رقابت ملی و منطقه ای مورد توجه قرار دهند.

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

[DOI: 10.66224/jvfc.6.2.97]

در ایران موضوع رقابت پذیری از برنامه چهارم توسعه وارد ادبیات سیاست گذاری کشور شد وعلاوه برآن چشم انداز بیست ساله نظام و سیاستهای کلی برنامه پنجم نیز، دارای مضامینی در ارتباط با ارتقاء سطح رقابت پذیری شهری است. (قادری،۱۳۹۲،۳۵۷) این کشور از نظر وسعت سرزمین (۱۶۴۸۱۹۵ کیلومتر مربع) یکی از بزرگترین کشور های منطقه خلیج فارس و خاورمیانه بوده و برخورداری از موقعیت سرزمینی خاص در ابعاد ژئواکونومیک[۱]، ژئوپلتیک[۲] و ژئواستراتژیک[۳] می تواند ظرفیت های ارزشمندی برای حرکت در راستای توسعه اقتصادی و ایفای نقش سازنده در پیوند های اقتصادی و تجاری با سایر کشور های منطقه ایجاد نماید. (مقیمی،۱۳۹۰،۲۵) لیکن تنزل رتبه رقابت پذیری ایران (بر اساس گزارش مرکز مطالعات راهبردی مجلس شورای اسلامی در سال۱۴۰۰) ازرتبه ۷۶در سال ۲۰۱۷ به رتبه ۹۹ در سال ۲۰۱۹ (در میان ۱۳۸ کشور مورد بررسی) همواره مدیران شهری را با چالشی مهم مواجه ساخت. بخصوص با توجه به تاثیر رقابت پذیری شهری بر رقابت پذیری ملی، به نظر می رسد به منظور مدیریت بخردانه و ارتقا جایگاه رقابتی کشور بایستی ابتدا کلان شهرها به ویژه تهران به عنوان پایتخت درجهت تقویت وگسترش توان رقابتی خود اقدام نماید؛ سپس برای ایجاد تعادل در نقش و جایگاه تهران، روابط کلان شهرها از رقابت یک طرفه برای توسعه، به سمت تعامل و همکاری جهت یابد. زیرا به نظر می رسد این راهبرد در بهبود جایگاه کلان شهر های کشور که علیرغم برخورداری از مزایای نسبی فراوان همواره به دلیل فقدان یا ضعف رویکرد فراملی ورقابت درحوزه مدیریت شهری به شکل سنتی (سلسله مراتبی) هدایت شده اند نیز موثر خواهد بود. (قورچی،۱۳۸۹،۷۲) لذا پژوهش حاضربا هدف افزایش توان رقابت پذیری تهران و چهار کلان شهر دیگر از مناطق چهار گانه منتخب (مشهد در شمال شرقی، تبریز در شمال غربی، اهواز در جنوب غربی و زاهدان در جنوب شرقی) در ارتباط با منطقه رقابتی همجوار، چگونگی تحقق شبکه ای از شهر های رقابتی را مطالعه و بررسی می نماید؛ تا در سایه هم افزایی حاصل، جایگاه رقابت پذیری شهری ملی و در نهایت فراملی ارتقاء یابد. به ویژه همجواری کلان شهر های منتخب چهارگانه با مناطق استراتژیک آسیا و برخورداری از مزایای نقاط مشترک فرهنگی فی مابین، به نظر می رسد به توسعه کنش ها و تعاملات تجاری و ایجاد یک فضای رقابتی همکارانه نیز می تواند منجر شود. بنابر این مسئله اصلی پژوهش، جستجوی راهبردی برای افزایش توان رقابت پذیری کلان شهر ها و در نهایت کل کشور خواهد بود؛ و اینکه تشکیل شبکه ای از شهرهای رقابتی در ارتقاء این ظرفیت چه نقشی خواهد داشت؟

۱.مبانی نظری

۱-۱.نظریه ها و رویکردها

از دهه ۱۹۹۰ میلادی رقابت پذیری به یک تئوری مهم در سیاست عمومی کشور های توسعه یافته و به یکی از موضوعات کلیدی در تئوری های برنامه ریزی شهری و منطقه ای تبدیل شده است. رویکردهای جدید، رقابت پذیری را نتیجه جهانی شدن معاصر دانسته و لذا در این دیدگاه شهر ها دارای روابط بین المللی هستند. به طوری که به عقیده بصیرت (امروزه هیچ نقطه شهری در جهان نمی تواند فقط به حفظ جایگاه و نقش سنتی خود در سلسله مراتب شهری تکیه نماید چراکه سایر شهر ها در یک ساختار شبکه ای با اتخاذ استراتژیهای پیشرفته در تلاشند تا جایگاه خود را ارتقا داده و بر رقبا غلبه نمایند.) (بصیرت،۱۳۹۱،۷)

[۱] Geoeconomic
[۲] Geopolitics
[۳] Geostrategic

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

[DOI: 10.66224/jvfc.6.2.97]

جدول۱.تئوری های پشتیبان رقابت پذیری

نظریه پرداز	نظریه	تاریخ
کروگمان	رقابت پذیری در سطح شرکتها،صنایع و فعالیتهای تجاری	۲۰۰۲
پورتر	رقابت پذیری"مکان"هابر اساس مزایای رقابتی در عرصه مناطق و شهرها	۱۹۹۰
لینقیل	رقابت شهرها با تمرکز بر ظرفیت نوآوری در مقیاس ملی،منطقه ای و محلی	۲۰۰۹
ملکی	رقابت پذیری"مکان"در سطح شهر،کشورومنطقه براساس ویژگیهای غیرتجاری وتوانایی اقتصاد محلی	۲۰۰۰

ماخذ:رساله دکتری نگارنده

۲-۱.رقابت پذیری شهری

استراتژی رقابت پذیری، واکنش خاص جوامع بین المللی برای احیای تفکر استراتژیک توسعه اقتصادی و اجتماعی و ارتقای جایگاه ملی و فرا ملی آنها بوده است. ایوان توروک (۲۰۰۴) می نویسد : رقابت پذیری خود به تنهایی یک هدف نیست، بلکه بیشتر نشانه هایی از پیشران ها و پویایی موفقیتهای اقتصادی است. در این راستا بصیرت معتقد است: (هدف از بحث رقابت پذیری و کسب قدرت رقابتی، تسلط بر بازار، توسعه و سود آوری و بهبود کیفیت زندگی است؛ و در نهایت در اقتصاد جهانی، رقابت پذیر بودن به معنای امکان بدست آوردن موقعیت مناسب و پایدار در بازار های بین المللی است.) (بصیرت،۱۳۹۱،۱۳۵) در حقیقت آسایش و سهولت زندگی در شهر، مزیت رقابتی مهمی است که در سایه آن، شرایط برای ایجاد مهم‌ترین ثروت یک شهر یعنی منابع انسانی، و مشارکت مؤثر آنها درفرایند اقتصادی شکل می گیرد. در واقع شهرمحل تجمع نیروهای (فیزیکی و فکری) برای تحقق یک اقتصاد پویا و تضمین امنیت و توسعه اجتماعی و اقتصادی است. لذا شرایط رقابتی برای مناطقی که از نظر تاریخی چنین شهرهایی در آنها وجود نداشته یا در حال کاهش است، برابر نمی باشد. (مکسیم کوک ۱،۲۰۲۰)

به دنبال تشدید فرایند جهانی شدن، همه کشور های جهان در تلاش برای تقویت و توسعه رقابت پذیری و بدست آوردن قدرت فرماندهی بر شهر یا ناحیه رقابتی خود در عصری که به تعبیر یوآن "قرن شهرها" نامیده میشود، هستند. (Lin&youan,2008,99) امروزه شهرها ی پیشرفته برای بدست آوردن فرصتها و زمینه های مناسب جهت توسعه و جذب سرمایه گذاری ها و به طور همزمان حفظ و ارتقای کیفیت زندگی شهروندان با یکدیگردر رقابت هستند. (Tornely,1999,18) از سوی دیگر حتی شهرهای کوچک با اقتصاد های نو ظهور نیز علیرغم وسعت و جمعیت اندک وارد عرصه رقابت شده اند. سئز معتقد است هنگامی یک شهر را می توان رقابت پذیر دانست که قادر به ایجاد یک مجموعه سودمند از فرصتهای رقابتی باشد. (Saez,2015,78) به عنوان مثال نظریه پردازان آکادمی شانگهای، نقش مکان در رقابت پذیر ساختن شهرها را مقدم بر منابع و امکانات فیزیکی موجود در شهر ها می دانند. (Teylor,2012,11) این در حالی است که تحقیقات صورت گرفته جهش و تغییر از محوریت اقتصاد در بحث رقابت پذیری به سوی یک "همکاری اقتصادی" میان شهر ها و توجه به ابعاد اجتماعی و زیست محیطی شهری را آشکار می سازد. (Richard how ,2015,185)

۳-۱. رقابت پذیری شهرهای شبکه

بافت فعلی اقتصاد جهانی شهر ها را در سراسر دنیا تحت فشار زیادی برای جلب سرمایه های در گردش قرار داده است. این در حالی است که بسیاری از شهرها در حال حاضر با چالش‌های بزرگی مانند کمبود منابع، نابرابری، موانع نهادی، ضعف زیرساختها و رشد بطئی توسعه روبرو هستند؛ بدون شک با افزایش شهرنشینی این شرایط تشدید نیز خواهد شد. لذا مدیریت شهری به منظور توانمند سازی شهر ها و ارتقاء رفاه شهروندان لازم است با به کار گیری راهکارهای استراتژیک نوآورانه

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

[DOI: 10.66224/jvfc.6.2.97]

و ارائه الگویی منطقی از شهرایده آل آینده، موجبات تجدید حیات اقتصادی در شهرها را فراهم نماید. (آدریان اورتگون،۶،۲۰۱۶) لیکن (تجارب بدست آمده از کشور های در حال توسعه حاکی از آن است که علیرغم سرمایه گذاری های کلان در ایجاد و توسعه زیر ساختهای فیزیکی، برخی از شهر ها قادر به جذب آنها و توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مناسب نبوده اند.) (سامانی ، ۱۳،۱۳۹۳) از سوی دیگر در بعضی مناطق نیز به دلیل تمرکز گرایی و تجمع زیر بنا های فیزیکی و نهادهای اداری، سیاسی و اقتصادی در یک شهر یا منطقه کلان شهری، شکاف و نا برابری میان شهر ها به طور فزاینده ای تشدید گردیده است. (رحمانی،۲۲،۱۳۹۱) لذا شهرها بایستی به جای اتکا به کارکردهای سنتی خود و به کارگیری مزایای نسبی یک مکان خاص در تقویت توان رقابتی، به سوی تمرکز زدایی دراستراتژیهای توسعه حرکت نمایند. قطعا اجرای چنین استراتژی های رقابتی در میان شهرها، مستلزم تغییر در الگوی سنتی رقابت پذیری و شکل گیری صورت جدید از همکاری و تعامل در قالب روابط افقی بین شهری خواهد بود. رقابت پذیری شهری از دیدگاه شهرهای شبکه بر گسترش روابط همکارانه متقابل میان شهر ها تاکید داشته و در این پارادایم اهمیت سنتی مواد، سرمایه ها و نیروی کار در توسعه و رقابت پذیر ساختن شهرها جای خود را به دانش، اطلاعات، خدمات و نوآوری که نقش مهمی در موقعیت استراتژیک شهر ها دارند، می دهد.(Liging ,2012,276) همکاری در شبکه شهرهای رقابتی ضمن فراهم نمودن امکان دسترسی مشترک به زیرساختها و منابع انسانی متخصص، به کاهش هزینه های تولید و معاملات به ویژه در شهرهایی که عملکرد ضعیف تری در عرصه رقابت دارند نیز کمک خواهد نمود.

بر خلاف تئوری قطب رشد که در ایران به تشدید نابرابریهای فضایی منجرگردید، به نظر می رسد تشکیل شبکه ای از شهرهای رقابتی، به عنوان الگوی جدید توسعه رقابتی در آینده برای کلان شهرهای ایران تاب آورتر و عملیاتی تر باشد. به ویژه شکل دهی رقابت پذیری آینده شهرها، می تواند نقش اساسی در توسعه پایدار شهرها ایفا نموده، ضمن تامین درآمد زایی پایدار به رشد اقتصادی مطلوب نیز منجر گردد. (زیاری،۷،۱۴۰۱) امکان سنجی تحقق شبکه ای از شهرهای رقابتی به منظور دستیابی به مفهوم رقابت همکارانه با هدف ساختار شکنی در الگوی سنتی و رایج رقابت پذیری، در شهرهای پیشرفته دنیا نیز از سال ۱۹۹۶ آغاز گشت. (رستمی،۲۸،۱۳۹۴) به خصوص آنکه پدیده جدید"مرگ فاصله ها" نیز که به دنبال انقلاب اطلاعاتی در شهرهای شبکه ای بوقوع پیوسته، مبادله کالا، سرمایه، ایده و اطلاعات را علیرغم وجود فاصله های چند صد کیلومتری، سهولت بخشیده است.(صادقی،۲۴،۱۳۹۴)

پوراحمد به نقل از باتن ۱۹۹۵ بیان می کند که (اقتصاد جهانی در حال شکل دهی طبقه ی نوآوری از شهرهای چند مرکزی است که وی آنها را" شهرهای شبکه ای" می نامد. پور احمد معتقد است هنگامی که دو یا چند شهر مستقل، از نظر عملکردی تلاش می کنند تا با مساعدت کریدورهای ترابری و زیرساختهای ارتباطی سریع و معقول با هم همکاری نمایند، شهر شبکه ای شکل میگرد.)(پور احمد،۶۱،۱۳۹۳) این شهرها معمولا نسبت به رقبای مستقل و منفرد، از مزایای رقابت پذیری بیشتری بهره مند هستند. به عبارت دیگر در شبکه های شهری، شهرها ناچار به همکاری با یکدیگر هستند؛ زیرا ساختن یک شبکه همکاری، می تواند تاثیر سینرژیک- هم افزایی- بین شهر ها ایجاد کند. (Yuoan,2008,101) در مجموع از دیدگاه شهرهای شبکه، دو نوع روابط بین شهرها وجود دارد: روابط بین شهری رقابتی و روابط همکارانه بین شهری،که اولی رقابت پذیری برمبنای ظرفیتهای خاص و منابع هر شهر و دومی رقابت پذیری بر اساس ظرفیت همکاری و امتیازات بر جسته شهرها در شبکه ها را تاکید می کند. (Liging,2012,282)

۴-۱. تئوری های چهار گانه در حمایت از شهرهای شبکه

۱- کاستلز و جامعه شبکه ای: اساس فکری تئوری معروف کاستلز یعنی فضای جریان ها، رهیافت تعاملی شبکه مبنا است که شناخت پدیده ها را منوط به شناخت عناصر تشکیل دهنده، پیوستگی و ارتباطات متقابل میان آنها می داند. (داداش پور،۱۲۶،۱۳۹۳) ۲- فرضیه شهر جهانی فریدمن : از نظر فریدمن آن چیزی که موقعیت یک شهر را در شبکه و سلسله

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

[DOI: 10.66224/jvfc.6.2.97]

مراتب شهری تعیین می کند، قدرت اقتصادی آن شهر یعنی جریان پول و انباشت سرمایه است. (Varna raidel,2010,594) ۳- جهان شهر های ساسن: ساسن معتقد است آنچه پیدایش شهر های جهانی را امکان پذیر می سازد، توسعه زیر ساختهای اطلاعاتی و ارتباطی است ؛ از نظر وی در شهر های شبکه، همکاری و رقابت در کنار هم وجود دارند). (Varna raidel,2010,594) ۴- شبکه شهر های جهانی تیلور: وی اساس رتبه بندی در شهرهای جهانی را فعالیتهای اقتصادی قرار داده و معتقد است شرکتهای چند ملیتی زمینه گسترش همکاری و ارتقاء رقابت پذیری را در شبکه های شهری ایجاد می کنند. (Varna raidel,2010595)

بدین ترتیب در سیستم اقتصادی جدید، دنیا به مثابه یک سیستم عصبی توسط شبکه ها پوشیده شده و هر یک از شهر ها به عنوان کانون های اتصال در این شبکه به نقش آفرینی مشغولند. شبکه ها، امتیازاتی را عرضه می کنند که شهر ها به تنهایی توان کسب آنها را نخواهندداشت . بنا براین دور نما و چشم انداز آینده توسعه شهری در هر کشور یک ساختار شبکه ای خواهد بود. پورتر(۱۹۹۹) اشاره می کند اقتصاد های موفق شهری و منطقه ای، اقتصادهای مبتنی بر مشارکت و همکاری هستند. (Maleki,2002,934)

۵-۱. منطقه شهری و شبکه همکار

جهانی شدن، ورود به نظام جهانی وبازرگانی بین المللی سبب دسترسی بعضی از شهر ها به منابع و بازار های فراتر از حوزه فعالیت خود و در نهایت پیدایش شهر های میلیونی و کلان شهر ها گردید. (دادروان،۱۳۸۰،۷۳) در ایران نیز به دنبال توسعه سرمایه داری، نقاط شهری و تعداد کلان شهر ها افزایش یافت؛ به طوری که در شبکه شهری ایران شاهد تمرکز گرایی، ایجاد قطب های رشد ونقاط شهری برتر بوده ایم. لیکن درحال حاضر جدید ترین پدیده در شبکه شهری ایران، شکل گیری منطقه شهری است که موجب یک واگرایی و کاهش رشد شهر های مرکزی نسبت به قبل گردیده است.)(نظریان ،۱۳۹۱،۳۸) در حقیقت آنچه می تواند مناطق کلان شهری را در دستیابی به توسعه اقتصادی هدایت کرده و میان مولفه های رقابت پذیری، استحکام اجتماعی و زیست پذیری تعادل ایجاد نماید، توجه به تمرکز زدایی و تعادل بخشی به فرایند توسعه از رهگذر منطقه گرایی نوین می باشد. (سرور وهمکاران،۱۴۰۳،۱۲۲)

شبکه شهری در بیشتر موارد به نظام وابستگی ها و ارتباط خارجی شهرها اطلاق می شود که مرزهای آن همراه با توسعه تکنولوژی حمل و نقل و ارتباطات گسترش می یابد. شکل گیری شبکه های شهری از طریق روابط تجاری، فرهنگی، سیاسی و مذهبی و مبادله تجربیات و همکاری صورت می گیرد. در واقع در هر شبکه، شهرها به صورت شرکا عمل می کنند، با این تفاوت که در این روابط، سهم یکی بیشتر و سهم دیگری کمتر است.(شکویی،۱۳۸۷،۱۰۶) یکی از شاخص ها در تعیین و تعریف منطقه شهری، شاخص کانتی است که در تقسیمات سیاسی ایران، معادل "شهرستان" در نظر گرفته شده است.

۶-۱.پیشینه تحقیقات

بررسی و مطالعه رقابت پذیری شهری، نه فقط با تمرکز بر روی هسته ها و کانون های شهری بلکه از منظر شبکه شهری توسط یون لین(۲۰۰) انجام شد. وی معتقد بود هدف نهایی رقابت پذیری شهری، بهبود استاندارد زندگی ساکنان شهر است. وی مزایای رقابتی یک شهر را، فقط محدود به عملکرد اقتصادی شهر ها ندانسته و فاکتورهایی مثل اوضاع اجتماعی و شرایط زیست محیطی را نیز مهم تلقی می نمود. یون لین اشاره می کند ساختن یک شبکه همکاری، می تواند تاثیر سینرژیک (هم افزایی) بین شهر ها و دیگر مناطق ایجاد کند. وی مفهوم " رقابت پذیری شبکه " را پایه گذاری نموده است. در همین راستا لیجینگ و یوهانگ (۲۰۱۲) نیز به بررسی رقابت پذیری از منظر شبکه شهری پرداخته و نقش تعاملات و ارتباطات بین شهرها را در افزایش رقابت پذیری مطالعه کردند، با این تفاوت که آنها معتقد بودند پارادایم سنتی رقابت پذیری شهری بیشتر بر روابط درونی شهرها متمرکز بوده و بر روابط رقابتی بین شهرها بر اساس امتیازات و ویژگهای

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

[DOI: 10.66224/jvfc.6.2.97]

خاص آنها تاکید دارد. در حالیکه امروزه با تمرکز مطالعات بر روابط کلان شهری و منطقه ای، توجه به روابط بیرونی میان شهرها جهت رقابت پذیری آغاز شده است. لیجینیگ می نویسد رقابت پذیری شهری از دیگاه شهر های شبکه بر توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات و گسترش روابط همکارانه متقابل میان شهر ها تاکید دارد.

از آنجایی که رشد رقابت پذیری در شبکه های مادر شهری، به قابلیت کمپانی ها برای افزایش سودمندی و رشد بهره وری و بهبود اقتصاد، وابسته بود، مطالعه رقابت پذیری شهری در شبکه های مادر شهری نیز در مناطق مرکزی مکزیک توسط رودریگو آلارکن (۲۰۱۲) صورت گرفت. اهمیت مادر شهرها، پژوهشگر دیگری به نام استیون هندرسون(۲۰۱۷) را نیز بر آن داشت تا یک چشم انداز جایگزین از شکل گیری فزاینده متروپل ها ی مرکب (به عنوان مثال نواحی حومه متروپل ها یا نواحی حومه مناطق شهری) را به منظور رقابت پذیری و در جستجوی موقعیت بهتر پیشنهاد نماید. (Handerson,2017,1)

پژوهشگران ایرانی نیزمطالعاتی به شرح ذیل انجام داده اند:

بهره گیری از تکنیک swot، در شناسایی و تبیین نقاط قوت و ضعف رقابت پذیری، خواجویی (۱۳۹۱) را بر آن داشت تا وضعیت رقابت پذیری در شهر تهران را بررسی کرده و با توجه به شاخص تولید ناخالص داخلی رتبه ۳۱ جهانی را برای تهران محاسبه نماید. از آنجایی که شناسایی عوامل اثر گذار و پیشران های رقابت پذیری، نقش و اهمیت بیشتری در مقایسه با تعیین صرف امتیاز یا رتبه رقابت پذیری هر شهری خواهد داشت؛ ندایی طوسی در یک مطالعه متفاوت و خاص ضمن بررسی مولفه های مختلف اثر گذار بر رقابت پذیری، مدل رقابت پذیری برازنده ی مناطق استانی ایران را ارئه نموده است . وی فعالیتهای دانشی – فرهنگی را موثر ترین پیشران در دستیابی به رقابت پذیری منطقه ای معرفی نمود.

به دنبال پژوهشهای جهانی که منجر به گذار از سلسله مراتب شهری اندازه مبنا به سلسله مراتب شهری شبکه مبنا و توجه بیشتر به شبکه های شهری گردید، داداش پور(۱۳۹۳) تلاش نمود با تبیین مولفه ها و شاخص های تعاملات فضایی و اندازه گیری آنها به مقایسه ی سلسله مراتب شهری مبتنی بر رهیافت اندازه مبنا و شبکه مبنا بپردازد. وی برای اولین بار در سال ها اخیر به مطالعه ی پیوستگی و ارتباطات متقابل بین مکان ها در سازمان یابی فضا پرداخته و روابط متقابل بین شهرها را در تقابل با چیدمان سلسله مراتبی که در اغلب پژوهش ها بر اساس رهیافت اندازه مبنا و معطوف به سطح تمرکز فعالیتها در یک مکان صورت میگرد، مطالعه نمود .

مطالعه سیستم های شهری تا پیش از دهه شصت میلادی بر خاسته از تفکرات مکتب جغرافیای سنتی صورت می گرفته که در آن عنصر رابطه در نظام های شهری نادیده گرفته می شد و متاثر از این نگرش مطالعه نظام های شهری معطوف به سطح تمرکز فعالیت ها در یک مکان و تنها بر اساس ویژگی های درونی آنها بود. از اواخر دهه ۶۰ میلادی با شکل گیری رویکرد سیستمی توجه زیادی به روابط متقابل بین شهر ها و توسعه آنها در سطح منطقه شده است. شورچه (۱۳۹۴) در کتاب جدید خود تحت عنوان دیدگاههای نو در سیستم های شهری ضمن تائید ضرورت تشکیل مناطق رقابتی، مدل نوینی از ارتباطات شبکه ای را در قالب روابط دوسویه و تعاملی ارائه می نماید.

اهمیت تعیین امتیاز و رتبه رقابت پذیری کلان شهر ها بر اساس یک مدل استاندارد و قابل مقایسه در سطح جهانی، خضرائی (۱۳۹۷) را بر آن داشت تا در پژوهشی با هدف ارزیابی توان رقابت پذیری تهران و کلان شهرهایی از چهار منطقه مهم و استراتژیک ایران، با استفاده ازمدلی که Saez برای ارزیابی توان رقابت پذیری ۱۵۹ شهر در ۲۶ کشور اروپایی به کار برده است، به تعیین نمره رقابت پذیری کلانشهرها بپردازد. وی با تحلیل شاخصهای رقابت پذیری، تفاوت قابل ملاحظه در ماهیت پتانسیلهایی که کلان شهرهای مورد مطالعه (در مقایسه با شهرهای اروپایی) با اتکا به آنها وارد عرصه رقابت شده اند را نیز آشکار می سازد. لذا به منظوردستیابی به یک موقعیت رقابتی پایدار، تقویت بعد نوآوری و اتکا بر استراتژیهای دانش محور را پیشنهاد می نماید. درست در راستای پیشنهاد مذکور، بررسی آسیب های ناشی از رقابت پذیری با اتکای صرف بر شرایط اقتصادی و عدم توجه به مفهوم توسعه پایدار (مانند توسعه ناموزون افزایش نابرابری های اجتماعی و آلودگی های زیست محیطی) توسط افخارنیا (۱۴۰۰) انجام گردید. وی با بررسی نماگرهای مرتبط با تحلیل فضایی، ابتدا

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

[DOI: 10.66224/jvfc.6.2.97]

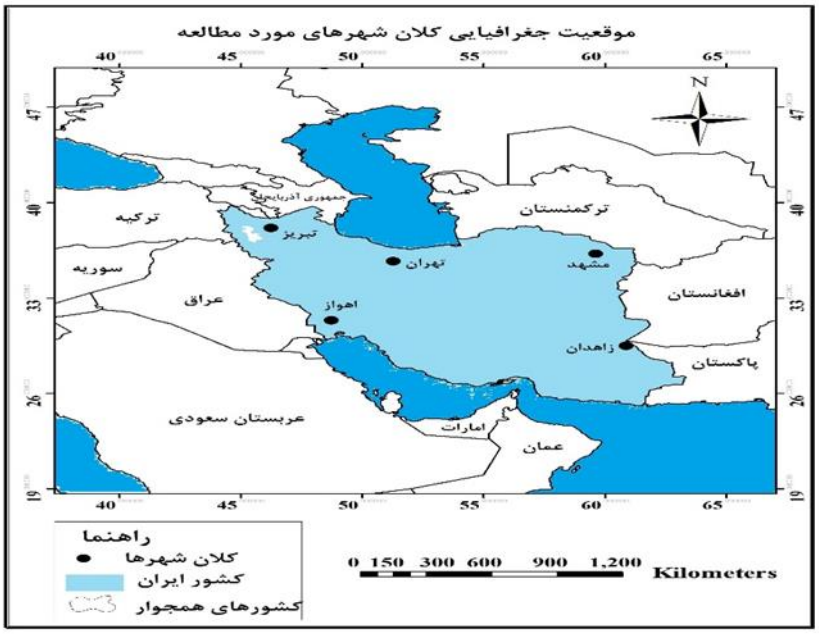
فعالیت های دارای برتری رقابتی در اراک را شناسایی و سپس با چشم انداز ترسیم شده برای این ناحیه، سیاست ها و راهبردهای مناسب جهت کاربست با اولویت توسعه پایدار را پیشنهاد داده است.

نقصان و خلاء رویکرد آینده نگری در پژوهش های مرتبط با رقابت پذیری، ضرورت مطالعاتی متفاوت را قطعیت بخشید؛ به طوری که ساسانپور(۱۴۰۰) با رویکرد آینده پژوهی به شناسایی عوامل کلیدی و نیروهای پیشران دخیل در رقابت پذیری پرداخته و سناریوهای پیش روی رقابت پذیری را مشخص نموده است. وی معتقد است برنامه ریزی برای آینده بر اساس نیازهای فعلی یا کمبودهای خدماتی وضع موجود، چارچوب توسعه مناسبی جهت حضور موفق در جهان آینده نیست؛ بلکه برای ایفای نقش موثر در آینده، ضرورت دارد به طور جدی پیشران های توسعه و تحولات آینده بر اساس مگاترندها سناریوسازی شده و متناسب با قابلیت ها و توانمندی های جامعه به واکاوی مسائل چالش برانگیز و برنامه ریزی برای حضور موفق در آینده اقدام شود. (ساسانپور،۱۴۰۰،۵۲)

۲.روش تحقیق

۲-۱.محدوده مورد مطالعه

کلان شهر تهران به عنوان پایتخت و مرکز هدایت و اتخاذ سیاست‌های اقتصادی کشور(به دلیل نقش مهمی که در روند توسعه و رقابت پذیری ملی خواهد داشت) و کلان شهرهای مشهد، تبریز، اهواز و زاهدان از چهار منطقه جغرافیایی استراتژیک کشور(به عنوان دروازه های ارتباط با مناطق رقابتی همجوار) در این پژوهش مورد مطالعه قرار گرفته اند.

شکل۱.موقعیت منطقه مورد مطالعه

تهران بزرگترین مکان استقرار فعالیت های مختلف اقتصادی کشور بوده و به دلیل برخورداری از امکانات و شبکه های غنی زیر بنائی، همواره با تمرکز بالایی از فرصت های شغلی، ثروت و درآمد مواجه می باشد؛ لیکن در مقیاس اقتصاد جهانی و رقابت پذیری شایسته، تا دستیابی به جایگاه واقعی در سطح بین المللی فاصله دارد. مشهد دومین کلان شهر مذهبی جهان اسلام، قطب مذهبی وعلمی ایران با برخورداری از مراکز دانشگاهی و پژوهشی و پتانسیل قوی در بخش دیپلماسی شهری و تبادل فرهنگی با کشور های آسیای میانه (به دلیل قرار داشتن در مسیر بزرگراه آسیایی) گزینه مناسبی در ارتقاء رتبه رقابت پذیری مناطق به شمار می رود. تبریز بزرگترین شهر منطقه شمال غرب کشور و قطب اداری، سیاسی، ارتباطی،

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

[DOI: 10.66224/jvfc.6.2.97]

بازرگانی و فرهنگی منطقه، با استقرار بسیاری از کارخانجات مادر و بزرگ صنعتی و حضور قابل توجه شرکت های قطعه ساز به عنوان دومین شهر صنعتی کشور پس از تهران محسوب می شود. اهواز یکی از مهمترین مراکز صنعتی ایران و برخوردار ازمناطق نفت خیز و شرکت های ملی متعدد حفاری است. اهواز محور ترانزیتی بسیار مهمی است که تمام نقاط کشور را به وسیله راههای زمینی، ریلی و هوایی به بنادر مهم آبادان، خرمشهر، بندر امام خمینی و ماهشهر پیوند می دهد. این کریدور ارتباطی در کنار امتیاز استخراج نفت، فرصت های مطمئنی برای رقابت پذیری منطقه ای و ملی فراهم می نماید. زاهدان با برخورداری از موقعیت حساس و استراتژیک، بی تردید با بهره مندی ازمزایای رقابتی وابسته به مکان، فرصت مناسبی جهت ارزیابی و امکان سنجی تحقق الگوی شبکه ای از شهرهای رقابتی خواهد بود.

جدول ۱.برخی شاخص های تعیین کننده رقابت پذیری کلان شهرهای مورد مطالعه

نام کلانشهر	جمعیت به میلیون نفر (سال۱۴۰۰)	سهم اشتغال جوانان ۱۵-۶۴سال میزان موزون شده	درصد سرانه کالای سبد خانوار به کل کشور	تولید ناخالص داخلی به ازای هر نفر بر اساس قدرت خرید	امتیاز رقابت پذیری در بعد نوآوری
تهران	۸,۶۹	۰,۹۲	۱۵۶	۱۴۰۱۹	۱,۹۱
مشهد	۳,۶۰	۰,۹۷	۷۶	۹,۱۸	۱,۳۳
تبریز	۲,۸۰	۰,۹۷	۸۱	۹,۸۹	۱,۳۳
اهواز	۱,۳۲	۰,۹۸	۷۸	۱۲,۴۳	۱,۳۱
زاهدان	۰,۷۷	۰,۹۸	۴۸	۴,۳۷	۱,۱۲

ماخذ:رساله دکتری نگارنده

۲-۲.داده و روش کار

پژوهش حاضرازنظرهدف مطالعه از نوع تحقیقات کاربردی، روش توصیفی-تحلیلی، و از حیث شیوه گردآوری داده ها، اسناد و اطلاعات از نوع مطالعات کتابخانه ای است. دربخش تحلیل اطلاعات نیزتکنیک تحلیل عاملی، تحلیل سلسله مراتبی فازی و رتبه بندی ویکور اجرا شده است. جامعه آماری پژوهش، کلان شهر تهران به عنوان پایتخت و شهر تراز اول کشور به همراه چهارکلان شهر ازمناطق جغرافیایی چهارگانه کشور شامل مشهد، تبریز،اهواز وزاهدان می با شند. به منظور بررسی چگونگی افزایش توان رقابت پذیری کلان شهر ها، ابتدا براساس مبانی نظری موجود وتوافق کارشناسان در تکنیک دلفی، ابعاد رقابت همکارانه در دو سطح: ا-کلان شهرها با تهران و۲-کلان شهرها با منطقه رقابتی همجوار خود و مولفه هایی که نشانگر همکاری هستند، با استفاده از پرسشنامه (۳۶ کارشناس از میان ۵۰ مورد ارسالی) مشخص گردید. (این مولفه ها در جدول دو ارائه شده است.) پس از تعیین شاخص ها و وزن دهی (با تکنیک سلسله مراتب فازی)، ظرفیت رقابت پذیری کلان شهرها بر اساس همکاری درشبکه ها در این دو سطح محاسبه شد. به دنبال تعیین وزن شاخص ها، با استفاده از روش ویکور(طی هفت مرحله-و ترسیم ماتریس های مربوطه) شهرها رتبه بندی شدند تا رتبه و جایگاه هر یک در میزان همکاری با کلان شهر تهران و منطقه رقابتی همجوار تعیین گردد. لازم به ذکر است پایایی ابزار تحقیق با استفاده از ضریب

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

[DOI: 10.66224/jvfc.6.2.97]

آلفای کرونباخ ۰,۷۴۲ برآورد گردید؛ که در محدوده مناسب پیشنهادی مقاصد تحقیقاتی قرار دارد. همچنین به منظور تعیین روایی ابزار پژوهش نیز از روش تحلیل عاملی تائیدی استفاده شد؛ که مقدار حاصله به دلیل نزدیکی به عدد ۱، مقدارمناسبی تشخیص داده شد.

جدول ۲. شاخص های سنجش ظرفیت همکاری کلان شهر ها

ابعاد	شاخص‌ها	نماگرها
همکاری کلان‌شهر با تهران	جریان‌های اقتصادی	۱ـ تعداد خوشه‌های صنعتی در کلان‌شهر
		۲ـ ارتباطات هوایی (حجم مسافر جابه‌جا شده به ازای هر ۱۰۰۰ نفرجمعیت)
	جریان‌های اجتماعی-فرهنگی	۳ـ تعداد دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی در کلان‌شهر
		۴ تعداد شرکت‌های دانش بنیان و پارک‌های علم و فن‌آوری
		۵ زیرساخت‌های ارتباطی «دسترسی به اینترنت به ازای هر ۱۰۰۰ نفر»
		۶ـ تعداد شعبات بانک‌های دولتی در کلان‌شهر
همکاری کلان‌شهر با منطقه رقابتی همجوار	جریان‌های اقتصادی	۷ـ تعداد خوشه‌های صنعتی یا نفتی فعال میان کلان‌شهر و منطقه همجوار
		۸ـ حجم صادرات کلان‌شهر به منطقه همجوار (به تُن)
		۹- تعداد گردشگران خارجی در طول سال در کلان‌شهر (از منطقه همجوار)
	جریان‌های اجتماعی-فرهنگی	۱۰ـ تعداد پردیس‌های دانشگاهی بین‌المللی
		۱۱ـ تعداد دانشجویان خارجی از منطقه همجوار، شاغل به تحصیل در دانشگاه‌های کلان شهر
		۱۲ـ زیرساخت‌های ارتباطی مشترک (جاده، راه آهن، پرواز مستقیم)
		۱۳ـ تعداد شعبات بانک‌های خارجی در کلان‌شهر
		۱۴- شرایط محیط زیستی (کیفیت هوا-تعداد روزهای هوای پاک)
		۱۵- دیپلماسی شهری (خواهر خواندگی)
		۱۶- میزبانی فعالیت‌های فرهنگی

۳. یافته های تحقیق

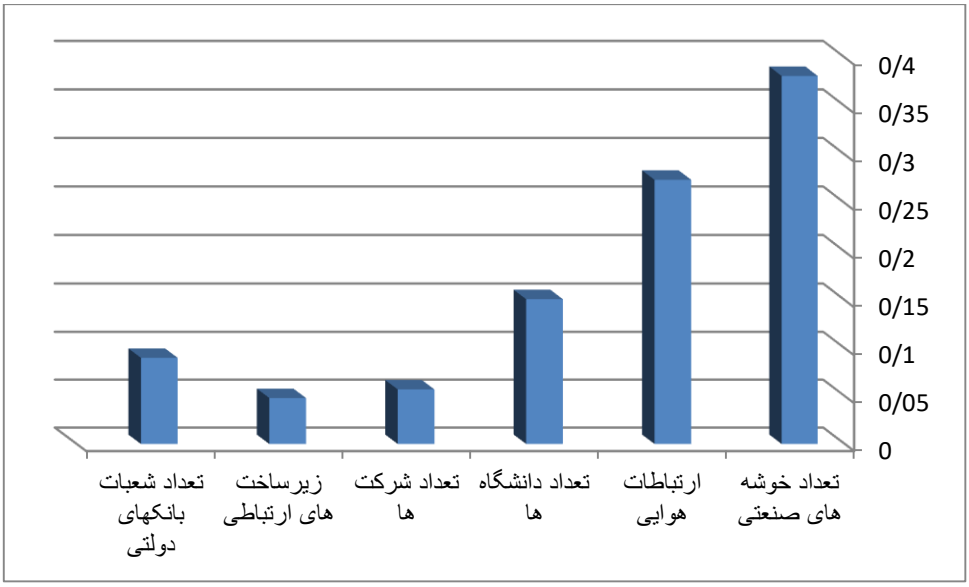
۳-۱. سطح یک-همکاری کلان‌شهر با منطقه رقابتی همجوار

همان طوری که در نمودار یک مشاهده می شود دربین شش شاخص معرف ظرفیتهای همکاری باتهران، بیشترین وزن به شاخص خوشه های صنعتی اختصاص دارد. اگرچه خوشه های شکل گرفته در کلان شهرهای مورد نظر در مناطق جغرافیایی متفاوتی قرار دارند لیکن چالشها و فرصتهای مشترک موجود، می تواند آنها را با تهران پیوند دهد. به ویژه با توجه به تاکیدی که در ماده ۱۵۰ بند ج قانون برنامه پنجم توسعه کشور در مورد پیوند صنایع کوچک، متوسط و بزرگ و شکل گیری خوشه های صنعتی رقابت پذیر وجود دارد. (گزارش عملکرد برنامه پنجم توسعه سازمان برنامه و بودجه ۱۳۹۴) بنابر این وجود زیرساختهای مناسب، نیروی کار ماهر درکنار نهادهای دولتی(مالی، بازاریابی، دانشگاهی)، خدمات مشاوره ای و بالاخره مشتریان و بازار مصرف گسترده، زمینه های مثبتی هستند که موجب تکمیل فرایند همکاری میان کلان شهرها در ارتباط با خوشه های صنعتی می شود. شاخص دسترسی به اینترنت با توجه به نقش گسترده آن در انتقال دانش وتکنولوژی مورد نیاز جهت همکاری کلان شهرها در رتبه دوم اهمیت و ارتباطات هوایی به معنی حجم مسافر جابجا شده میان تهران و هر

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

[DOI: 10.66224/jvfc.6.2.97]

یک از کلان شهرها نیزدر رتبه سوم قرار دارد. وسه شاخص بعدی(با یک اختلاف قابل توجه) به ترتیب شرکتهای دانش بنیان، تعداد دانشگاهها و بانکها می باشند.

نمودار۱. وزن شاخص های معرف ظرفیت همکاری میان کلان شهرها با تهران- سطح یک

نتایج رتبه بندی کلان شهرها و محاسبه نمره رقابت همکارانه هریک ازآنها با تهران نیز (به شرح جدول سه) بر اساس مدل ویکور انجام گردید. لازم به ذکر است طبق مدل ویکور هرچه وزن یک گزینه به صفر نزدیک باشد، از رتبه بهتر و برعکس هرچه وزن به عدد یک نزدیک شود، از رتبه ضعیفتری برخوردارخواهد بود، و اصولا رتبه های بهتر به معنای برخورداری از ظرفیت های بیشتر برای همکاری ورتبه های پایین به معنی ظرفیت های ناچیز برای همکاری در میان کلان شهرها خواهد بود.

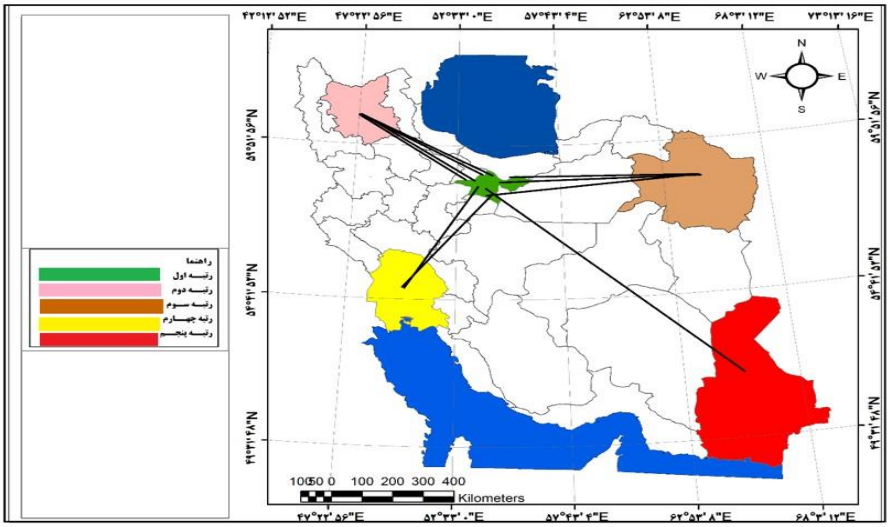
جدول ۳. وزن و رتبه نهایی کلان شهرها در سطح یک براساس مدل ویکور

شهر	وزن	رتبه
اهواز	۰/۹۸۱	۴
تهران	۰	۱
مشهد	۰/۷۴۲	۳
تبریز	۰/۴۸۹	۲
زاهدان	۱	۵

همان طوری که در جدول فوق ارائه شده، بیشترین ظرفیت همکاری با تهران، به کلان شهر تبریز (با وزن کمتر از ۰/۵) اختصاص دارد. یعنی با توجه به شرایط مناسب اقتصاد محلی و ملی، تبریز و تهران در رتبه اول به لحاظ تکمیل فعالیتهای رقابت همکارانه با یکدیگر قرار دارند. در این زمینه به مواردی مانند تامین مواد اولیه مورد نیاز خوشه های صنعتی، ایجاد بازار مصرف گسترده برای محصولات شرکا و دسترسی به دانش و تجربه کلان شهر همکار می توان اشاره نمود.کلان شهر مشهد البته با یک اختلاف وزنی قابل توجه از تهران در جایگاه بعدی قرار دارد. اهواز در جایگاه چهارمین کلان شهر با ظرفیت همکاری محدود در جدول فوق مشاهده می گردد. در آخرین مرتبه همکاری نیز کلان شهر زاهدان قرار دارد. این

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]
[DOI: 10.66224/jvfc.6.2.97]

نتایج در شکل دو نیز ترسیم شده است. لازم به ذکر است شکل شبکه های ترسیم شده درشکل دو، همچنین جریان فضایی میان کلان شهرهای مذکور بر اساس حرکت کالا، افراد، سرمایه و اطلاعات، بر مبنای اصول پیشنهادی پیتر هاگت (حرکت، مجاری، گره ها، سلسله مراتب، سطوح و پراکنش) صورت گرفته است. (افراخته،۳،۱۳۹۱) در نهایت بر مبنای ظرفیت های همکاری شناسایی شده میان هر یک از کلان شهرها با تهران، زمینه های مطمئن و پایدار برای ارتقا توان رقابت پذیری ملی ایجاد خواهد شد؛ و بدین ترتیب مدیریت شهری قادر به اتخاذ سیاستهای رقابتی اثربخش در جهت تامین آسایش شهروندان و ارتقاء جایگاه رقابتی شهرها خواهد شد.

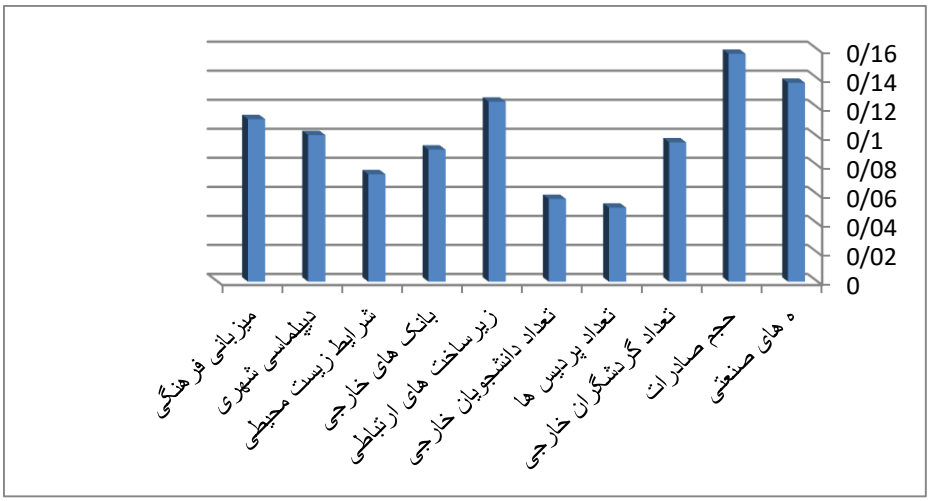
شکل ۲. رتبه بندی ظرفیت همکاری کلان شهرها با تهران-سطح یک

۲-۳. سطح دو-همکاری کلان‌شهر با منطقه رقابتی همجوار

در این مرحله نیز همانند سطح یک، ابتدا وزن شاخص های معرف همکاری کلان شهرها با منطقه رقابتی همجوار خود تعیین و سپس رتبه آنها در ظرفیت و توان همکاری مشخص گردید.

به طوری که در نمودار دو نیز ملاحظه می شود؛ حجم صادرات کلان شهرها به مناطق رقابتی همجوار خود، بالاترین ضریب اهمیت را بدست آورده است. و پس از آن تعداد خوشه های صنعتی فعال بین دو منطقه رقابتی با وزن ۰/۱۳۷در جایگاه دوم اهمیت قرار دارد و در همین طیف وزنی شاخص زیر ساختهای ارتباطی مشترک شامل خطوط هوایی، ریلی و جاده ای به عنوان بستر اساسی تسهیل فرایند صادرات خوشه های صنعتی قرار دارد. در حقیقت سه مولفه ی "جریان اقتصادی" بیشترین وزن واهمیت رانشان می دهند. در گروه مولفه های "جریان فرهنگی" به ترتیب شاخص های میزبانی فعالیتهای فرهنگی، خواهرخواندگی وتفاهم نامه های همکاری وتعداد گردشگران خارجی نسبتا در یک طیف وزنی قرار دارند. همکاری در زمینه مسائل آموزشی از طریق تبادل دانشجو در پردیسهای دانشگاهی در جایگاه بعدی قرار گرفته است. و بالاخره شعبات بانکهای خارجی با نقش تسهیل مبادلات تجاری و شرایط مساعد زیست محیطی درنقش ایجاد محیطهای سالم و با نشاط در جایگاهی مهم تر از آموزش ولی در عین حال کم اهمیت تر از زمینه های مشترک فرهنگی میان کلان شهرها و مناطق رقابتی همجوار خود واقع شده اند

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]
[DOI: 10.66224/jvfc.6.2.97]

نمودار۲. وزن شاخص های معرف ظرفیت همکاری میان کلان شهرها با منطقه رقابتی همجوار- سطح دو

نتایج رتبه بندی کلان شهرها به منظور تعیین و محاسبه نمره رقابت همکارانه هریک از آنها با منطقه رقابتی همجوار خود بر اساس مدل ویکور در جدول چهار ارائه شده است.

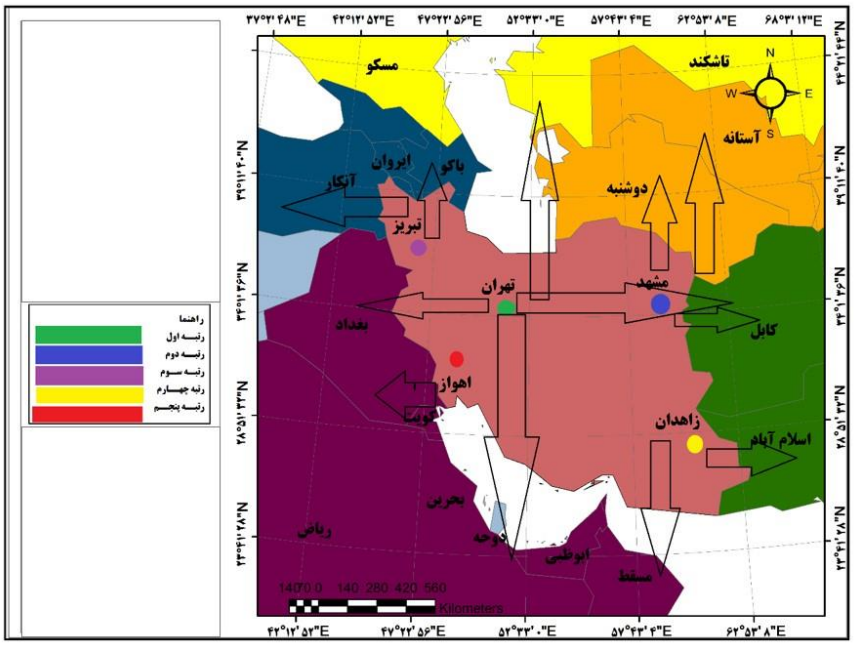
جدول ۴. وزن و رتبه هریک ازکلان شهرها بر مبنای شاخص های سطح دو

شهر	وزن	رتبه
تهران	۰	۱
زاهدان	۰/۹۹۲	۴
اهواز	۱/۰۰۰	۵
تبریز	۰/۵۷۱	۳
مشهد	۰/۴۲۶	۲

رتبه بندی کلان شهرها بر اساس همکاری رقابتی با مناطق همجوار حاکی از آن است که همچنان کلان شهر تهران به عنوان پایتخت و مرکز هدایت سیاستهای رقابتی و دیپلماتیک با رتبه اول در صدر جدول قرار دارد. پس از آن مشهد با نشان ویژه پایتخت فرهنگی جهان اسلام و درخشش بارگاه امام هشتم شیعیان رتبه دوم را به خود اختصاص داده است. اختلاف رتبه اول و دوم این سطح ،زیر نقطه ۵۰درصدی و به معنای برخورداری مشهد از پتانسیلهایی است که تا حدودی با برخی از مزایای رقابتی تهران، در ارتقا ظرفیت رقابت پذیری برابری می کند. کلان شهر تبریز، میزبان گردشگری جهان اسلام درسال ۲۰۱۸ رتبه سوم را بدست آورده است. و پدیده بسیار مهم در تبیین نقش مکان جغرافیایی به عنوان مزیت رقابتی پایدار، با قرار گرفتن زاهدان در رتبه چهارم همکاری با منطقه همجوار، مشاهده می شود و کلان شهر اهواز با اختلاف کمی نسبت به زاهدان رتبه پنجم را بدست آورده است. نتایج مشروحه فوق در شکل سه نیز ترسیم شده است.

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

[DOI: 10.66224/jvfc.6.2.97]

شکل ۳. رتبه بندی ظرفیت همکاری کلان شهرها با منطقه رقابتی همجوار-سطح دو

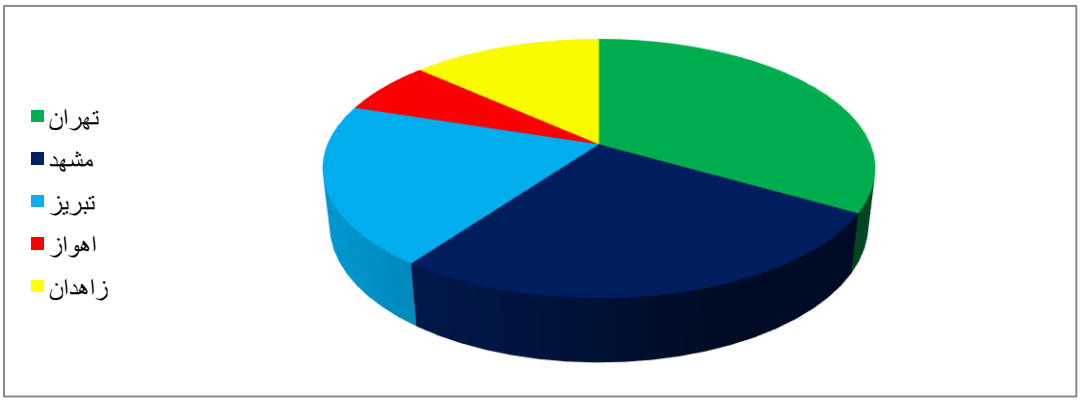
۴. نتیجه گیری و پیشنهاد

الف-در بخش سنجش ظرفیت همکاری کلان شهرها با تهران، یافته های پژوهش نشان می دهد: در کلان شهرهایی که همکاری بیشتری با پایتخت وجود دارد، عملکرد ضعیف تری در همکاری با منطقه شهری ملاحظه می گردد؛ و برعکس هرچه همکاری کمتری با تهران صورت گیرد، تعامل گسترده تری در منطقه شهری ملاحظه می شود. لذا بر این اساس همان طور که در نقشه یک نیز ملاحظه گردید، در همکاری با تهران، کلان شهر تبریز حائز رتبه دوم، مشهد رتبه سوم، اهواز رتبه چهارم و زاهدان رتبه پنجم را بدست آورده اند. از سوی دیگراختلاف زیاد وزن ظرفیت همکاری کلان شهرها با تهران، شواهدی ازحاکمیت استراتژی تمرکز گرا وعدم توزیع عادلانه سرمایه و زیرساختهای بنیادی در سطح کلان شهرهای کشور می باشد.

ب- در بخش سنجش ظرفیت همکاری کلان شهرها با منطقه رقابتی همجوار، یافته های پژوهش موید ارتقا رتبه رقابت پذیری کلان شهرهای مورد مطالعه، به مدد هم افزایی های صورت گرفته، می باشد. البته همچنان کلان شهر تهران به عنوان پایتخت و مرکز هدایت سیاستهای رقابتی و دیپلماتیک در صدر جدول با رتبه اول قرار دارد. پس از آن مشهد با نشان ویژه پایتخت فرهنگی جهان اسلام رتبه دوم را به خود اختصاص داده است. اختلاف رتبه اول و دوم این سطح، زیر نقطه ۵۰درصدی و به معنای برخورداری مشهد از پتانسیلهایی است که تا حدودی با برخی از مزایای رقابتی تهران، در ارتقا ظرفیت رقابت پذیری برابری می کند. کلان شهر تبریز، میزبان گردشگری جهان اسلام درسال ۲۰۱۸ رتبه سوم را بدست آورده است. پدیده بسیار مهم در تبیین نقش مکان جغرافیایی به عنوان مزیت رقابتی پایدار، با قرار گرفتن زاهدان در رتبه چهارم همکاری با منطقه همجوار مشاهده می شود. و بالاخره کلان شهر اهواز با اختلاف اندک نسبت به زاهدان، رتبه پنجم را بدست آورده است.

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

[DOI: 10.66224/jvfc.6.2.97]

نمودار ۳. مقایسه رتبه کلان شهرها در رقابت همکارانه با منطقه رقابتی همجوار-سطح دو

بنا براین تشکیل شبکه ای از شهرهای رقابت پذیر ضمن ایجاد فرصتهای مناسب جهت بهره مندی از مزایای رقابت همکارانه، (به مدد هم افزایی های صورت گرفته) به ارتقا توان رقابت پذیری کلان شهرها کمک نموده است. در واقع حرکت به سوی جهانی شدن، ضمن کم رنگ نمودن مفهوم مرزبندی های مرسوم و متداول در گذشته، پذیرش رقابت پذیری منطقه ای را در قالب شبکه ای از شهرهای رقابت پذیر به عنوان عاملی حیاتی برای رشد و توسعه، اجتناب ناپذیر می نماید. امروزه با توجه به تنوع و تعدد بازیگران اقتصادی در شهرها و از سوی دیگر سهولت دسترسی به بازارهای مصرف به مدد توسعه زیرساخت های الکترونیکی ضمن آنکه روشهای رقابت بهبود می یابد،کیفیت زندگی شهروندان نیز ارتقا خواهد یافت. (ساسانپور،۱۴۰۰،۶۸)

از سوی دیگر هماهنگی میان رتبه های رقابت پذیری کلان شهرهای مورد مطالعه با منطقه رقابتی همجوارشان و رتبه های ماخوذه همین کلان شهرها بر اساس مدل پیشنهادی سئز(جدول پنج) که قبلا توسط نگارنده در مقاله ای با عنوان ارزیابی توان رقابت پذیری کلان شهرهای ایران براساس مدل پیشنهادی سئز(۱۳۹۷) محاسبه شده بود؛ این واقعیت مهم را آشکار می سازد که تحقق بخشیدن به مفهوم واقعی رقابت پذیری جز با حضور گسترده و فعالانه در عرصه رقابت منطقه ای و فراملی در عصر جهانی شده معاصر، امکان پذیر نخواهد بود. این نتیجه در حقیقت مویدآن است که نمی توان شهرها را صرفا یک پدیده مستقل و واگرا پنداشت زیرا جریاناتی که آنها را متاثر می سازد علاوه بر رویدادهای داخلی دربرگیرنده جریانات خارجی در قالب سرمایه، نیروی انسانی ماهر،کالا، دانش، تکنولوژی و ایده های خلاق نیز خواهد بود. بنابراین ساختار شکنی در الگوی سنتی رقابت پذیری با تکیه بر استراتژی همکاری با منطقه رقابتی همجوار و تشکیل شبکه ای از شهرهای رقابت پذیر ضمن ایجاد فرصتهای مناسب جهت بهره مندی از مزایای رقابت همکارانه، به مدد هم افزایی های صورت گرفته به ارتقا توان رقابت پذیری کلان شهرها نیز کمک خواهد نمود. مقایسه نتایج متفاوت رقابت پذیری کلان شهرهای اهواز و زاهدان در رتبه های چهارم و پنجم بر اساس مدل سئز و رقابت با منطقه رقابتی همجوار، (وتغییرات غیرقابل انتظار صورت گرفته) نیز موید اهمیت متغیر استراتژیک"مکان" و " و "مزایای رقابتی"وابسته به آن و همچنین نقش "هم افزایی" حاصل از "همکاری"در "شبکه شهرهای رقابت پذیر" است.

جدول ۵. مقایسه امتیاز رقابت پذیری کلان شهر های تهران، مشهد، تبریز،اهواز و زاهدان

در ابعاد سه گانه پیشنهادی سئز و رقابت همکارانه

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

[DOI: 10.66224/jvfc.6.2.97]

نام کلان شهر	نمره ابعاد سه گانه رقابت پذیری بر اساس مدل سئز			نمره نهایی رقابت پذیری شهری براساس مدل سئز	رتبه رقابت پذیری شهری بر اساس مدل سئز		رتبه رقابت همکارانه کلان شهرها باتهران	رتبه رقابت همکارانه کلان شهرها با منطقه رقابتی همجوار خود
	بعد اساسی B	بعد بهره وری E	بعد نوآوری I				سطح ۱	سطح ۲
نهران	۱,۳۷	۶,۰۶	۱,۹۱	۹,۳۷	۱		---	۱
مشهد	۱,۸۳	۵,۲۱	۱,۳۳	۸,۳۹	۲		۳	۲
تبریز	۱,۸۷	۵,۱۳	۱,۳۳	۸,۳۵	۳		۲	۳
اهواز	۱,۸۶	۴,۹۰	۱,۳۱	۸,۱	۴		۴	۵
زاهدان	۷,۵۹	۲,۴۲	۱,۱۲	۱۱,۱۳	خاص		۵	۴

(بخش امتیاز رقابت پذیری کلان شهر بر اساس مدل سائز، ماخوذ از رساله دکتری نگارنده است)

لذا بر اساس استراتژی های جدید رقابت پذیری، هیچ شهر غیر قابل رقابت یا رقابت پذیر ضعیف وجود ندارد؛ و هر شهری با توجه به مزایای رقابتی خود همواره می تواند در عرصه رقابت حضور داشته باشد. به عبارت دیگر به نظر می رسد هر شهر بهتر است ابتدا بر روی ظرفیت هایی متمرکز شود که نسبت به دیگر شهرها در آن حوزه برتری مطلق دارد (دیدگاه اسمیت) و چنانچه برخی از شهرها هیچ مزیت مطلقی نسبت به سایرین نداشته باشد، عاقلانه است از تعامل و همکاری در حوزه ای که کمترین زیان را دارد، بهره گیرد. (دیدگاه ریکاردو) (بهمن پور، ۱۰،۱۴۰۳) با توجه به آنکه روش های رقابت پذیرساختن یک شهر لزوما همان روشهایی نخواهد بود که رقابت پذیری دیگر شهرها را بهبود خواهد بخشید.؛ بنابراین مدیران شهری بایستی ضمن شناسایی رقبا و پتانسیل های رقابتی آنها، به شناخت کانون ها و عوامل پیشران رقابت پذیری در شهرهای خود پرداخته و بستر لازم جهت به کارگیری توان بالقوه شهرها را به نحوی فراهم آورند که به ارتقا موقعیت آنها در رقابت با دیگر شهرها بینجامد.

پیشنهادهای ذیل جهت تحقق رقابت پذیری پایدار و ارتقا آن توصیه می شود:

۱-به منظور ارتقاء توان رقابت پذیری کلان شهرهای مورد مطالعه در ایران، برنامه ریزی های توسعه بهتر است ابتدا بریکی از سه راهبرد مهم رقابت پذیری یعنی توجه به مزیت رقابتی "مکان" ، تدوین و حمایت از "سیاست "های سازگار با ظرفیتهای خاص هر شهر و" تعامل و همکاری" میان کلان شهرها در قالب شهرهای شبکه تمرکز نمایند. زیرا عدم بهره مندی برخی ازکلان شهرهای مورد مطالعه در این پژوهش از "مزایای نسبی رقابت پذیری" ، می تواند با جایگزینی "مزایای رقابتی" مانند" مکان رقابت پذیر" (که امروزه اهمیتش حتی بیش از تامین صرف مواد اولیه است)، به حضور فعالانه در عرصه رقابت منجر گردد. به عنوان مثال کلان شهر زاهدان با برخورداری از امتیاز سهولت دسترسی به دریای عمان وبهره مندی از موقعیت مکانی استراتژیک در ارتباط با کشورهای جنوب شرقی آسیا (به عنوان یک مزیت رقابتی)، میتواند نقش مهمی در ارتقا توان رقابتی خود داشته باشد. همچنین برنامه ریزی در جهت تقویت پتانسیلهای موجود در کلان شهر تبریز به عنوان مرکز گردشگری جهان اسلام یا دیپلماسی شهری در مشهد در ارتباط با شهرهای خواهر خوانده، نمونه ای از تمرکز بر دومین راهبرد رقابتی (سیاستهای سازگار با ظرفیتهای خاص هر شهر) توسط مدیریت شهری است. تجمع خوشه

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

[DOI: 10.66224/jvfc.6.2.97]

های نفتی در کلان شهر اهواز و تبدیل آن به مکانی خاص با فرصتهای متنوع اشتغال برای جذب نیروی کار متخصص نیز در راستای چنین راهبردی می تواند تلقی گردد. بعلاوه تجزیه و تحلیل امتیاز
رقابت پذیری تهران نیز به عنوان پایتخت ملی ،که موید تمرکز قابل توجهی از زیرساختها، برخورداری از منابع مالی بیشتر، ارزش افزوده ی بالای ناشی از سرمایه گذاری ها وبالاخره درآمد سرانه بیشتر در این کلان شهر است، نمونه ی دیگری از اتخاذ سیاستهای رقابتی به عنوان "راهبرد رقابت پذیر ساختن پایتخت ها " می باشد.
اما از آنجایی که مزایای حاصل از تمرکز اولیه زیر ساختها در تهران از یک سو پتانسیل رقابتی این شهر را به سرعت افزایش داده و از سوی دیگر مانع حضور جدی سایر کلان شهرها در این عرصه گشته، به منظور دستیابی به توسعه پایدار و تعادل منطقه ای، شکل گیری صورت جدیدی از تعامل و همکاری میان تهران و دیگر کلان شهرها ی کشور به عنوان سومین راهبرد رقابت پذیری پایدار، پیشنهاد می گردد. با توجه به آنکه همکاری میان کلان شهرها در سطح ملی و فراملی با رقابت آنها مغایرت نداشته و حتی امکان دسترسی به دانش ارزشمند رقبا را نیز فراهم می کند.انتظار می رود هم افزایی حاصل ازاین همکاری، ضمن ارتقا توان رقابت پذیری تهران و بهبود وضعیت دیگرکلان شهرها، از شکل گیری کانون ها وقطب های منفرد رقابتی نیز پیشگیری نماید.
۲-اتخاذ استراتژیهای مرکب رقابت پذیری، یعنی توجه همزمان به مزایای نسبی، رقابتی و نوآورانه در کلان شهرها، زیرا ماهیت رقابت پذیری آینده شهرها مرهون قدرتمندی شهر با اتکا بر تحقیق و توسعه، تعاملات فرهنگی، قابلیت زندگی و اثرگذاری شهر بر پایه برخورداری از سرمایه انسانی، تبادل اطلاعات و فعالیت های کسب و کار همکارانه خواهد بود.

منابع

۱-احمدیان،مریم(۱۴۰۰).عامل سقوط رتبه ایران در گزارش رقابت پذیری جهانی،تغییر روش شناسی یا عملکرد ضعیف دولت؟مرکز مطالعات راهبردی مجلس شورای اسلامی،شماره مسلسل ۱۷۵۹۶
۲-افراخته،حسن(۱۳۹۱).اقتصاد فضا و توسعه روستایی (مورد:ناحیه شفت). فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی،۱(۱)
۳-بصیرت،میثم.(۱۳۹۱). تاثیرات جهانی شدن درحکمروایی کلان شهری. پایان نامه دکترا. گروه شهر سازی .دانشکده هنرهای زیبا. دانشگاه تهران.
۴-بصیرت، میثم (۱۳۹۱). فرصتها و چالشهای حکمروایی کلان شهری خوب در عصر جهانی شدن،مطالعه موردی تهران، نشریه هنرهای زیبا،معماری و شهرسازی،۱۷ (۱)، ۱۶-۵
۵-بهمن پور خالصی،حمیدرضا، و امین زاده گوهری، بهناز(۱۴۰۳). واکاوی مولفه های موثر در رتبه بندی استان های کشور با دو رویکرد رقابت پذیری اقتصادی و رقابت پذیری پایدار، فصلنامه پژوهش های برنامه و توسعه، ۵، (۱۹)،
۶-پوراحمد، احمد و خلیجی، محمد علی (۱۳۹۳). قابلیت سنجی تحلیل خدمات شهری با استفاده از تکنیک ویکور (مطالعه موردی شهر بناب)، مجله علمی-پژوهشی برنامه ریزی فضایی (جغرافیا)، ۲ (۱۳) ، ۱۶-۱
۷-پورتر،مایکل(۱۳۹۲).مباحثی در رقابت پذیری:نقش استراتژی و خوشه ها. مترجم صفدری ،فرناز، تهران: نشر اندیکا،
۸-پیتر، هال(۱۳۹۴).آینده شهری قرن ۲۱ مترجم صادقی،اسماعیل،صفایی،ناهید، تهران:ناشر جامعه مهندسان مشاور ایران،چاپ ۲
۹-جانستون،آجی،پیتر تیلور و مایکل واتس(۱۳۸۳).جغرافیای تحول جهانی.ترجمه نسرین نوریان،تهران:دوره عالی جنگ
۱۰-خضرائی، مریم، و کرکه آبادی، زینب(۱۳۹۷).ارزیابی توان رقابت پذیری کلان شهرهای ایران بر اساس مدل پیشنهادی سائز به منظور دستیابی به رقابت همکارانه.پایان نامه دکتری.گروه جغرافیا.دانشکده علوم انسانی.دانشگاه آزاد اسلامی،واحد سمنان
۱۱- خواجویی، محسن (۱۳۹۱). تبیین راهبرد های رقابت پذیری شهرتهران ،مطالعات مدیریت راهبردی،۱۵، ۵۶-۳۷
۱۲-داداش پور،هاشم (۱۳۹۳).سازمان فضایی درنظام شهری ایران با استفاده از تحلیل فضایی،پژوهشهای جغرافیایی،۷، ۱۵۰-۱۲۵
۱۳-دادروان،اکبر.(۱۳۸۰). بررسی و تحلیل منطقه شهری تبریز-تدوین راهبردهای توسعه فضایی.پایان نامه کارشناسی ارشد.گروه شهرسازی.دانشکده معماری و شهرسازی.دانشگاه تربیت مدرس.
۱۴-رحمانی،محمد،(۱۳۹۱).کلان شهرها،ویژگی ها و مفاهیم،تهران:امیدانقلاب،چاپ اول
۱۵-رستمی،علی (۱۳۹۲).شهر های رقابتی درقرن ۲۱. تهران: نشر: نورا،چاپ اول
۱۶-رفیعیان،مجتبی(۱۳۹۳).نظریه های پیشرفته توسعه شهری و منطقه ای،[یادداشت کلاسی]،گروه جغرافیا،دانشگاه آزاد اسلامی ، سمنان، ایران
۱۷-زیاری،کرامت ا..(۱۳۹۲).برنامه ریزی شهرهای جدید.(با تجدید نظر و اضافات).تهران:سمت،چاپ چهاردهم

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]
[DOI: 10.66224/jvfc.6.2.97]

۱۹-زیاری، کرامت ا...، احسانی فرد، علی اصغر(۱۴۰۱).بررسی رقابت پذیری شهرها توسط شاخص های شهر اثرگذار و شهر قدرتمند با تلفیق مدل الماس پورتر(موردپژوهی:سمنان)، فصلنامه برنامه ریزی و آمایش فضا،۲۶ (۲)،
۲۰- سازمان برنامه و بودجه(۱۳۹۴).گزارش عملکرد قانون برنامه پنجم توسعه اقتصادی،اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران،جلد اول حوزه فرابخشی.تهران
۲۱-ساسانپور، فرزانه، و جعفری راد، مریم(۱۴۰۰). تحلیل رقابت منطقه ای با رویکرد سناریو نگاری (مورد مطالعه شهرستان های استان البرز) فصلنامه چشم انداز شهرهای آینده، ۳، (۷)، ۷۲-۵۱
۲۲-سرور،رحیم و همکاران(۱۴۰۳).آینده حریم منطقه کلانشهری تهران و گام های سیاستگذاری مبتنی بر نومنطقه گرایی،فصلنامه چشم انداز شهرهای آینده،۴،(۲۰)،۱۳۵-۱۲۱
۲۳- شکویی،حسین(۱۳۸۷).دیدگاههای نو در جغرافیای شهری.تهران:سمت،چاپ دوازدهم
۲۴-شورچه،محمود(۱۳۹۴).دیدگاههای نو در سیستم های شهری،تهران:پرهام،چاپ اول
۲۵-قادری،محمد رضا و کسایی،میترا(۱۳۹۲). ویژگی ها،اهداف و راهبردهای سند چشم انداز بیست ساله کشور،اصفهان:علم آفرین
۲۶-قورچی،مرتضی(۱۳۸۹).رقابت کلانشهرها در عرصه های فراملی با استفاده از ابزاراستراتژی یابی. فصلنا مه مدیریت شهری، ۲(۳)، ۱۵۶-۱۷۴
۲۷-کارگر سامانی،امیر.(۱۳۹۳). طراحی مدل رقابت پذیری شهری با تکیه بر شاخصهای حکمرانی خوب شهری در بستر فرایند جهانی شدن. پایان نامه دکترا.گروه اقتصاد. دانشکده علوم انسانی. دانشگاه تربیت مدرس
۲۸-کارگر سامانی،امیر(۱۳۹۳).تاثیر رقابت پذیری شهری بر رقابت پذیری ملی.چشم انداز مدیریت بازرگانی،۲۰ ،۱۳۹-۱۲۳
۲۹-مقیمی، شوکت(۱۳۸۴).جغرافیای ناحیه ای ایران.تهران: سازمان پژوهش وبرنامه ریزی آموزشی،چاپ اول
۳۰-ندایی طوسی،سحر(۱۳۹۴).چارچوب توسعه فضایی رقابت پذیری منطقه ای در ایران. نشریه هنرهای زیبا-معماری و شهرسازی،۳، ۲۰-۵
۳۱-نظریان،اصغر(۱۳۹۱). پویایی نظام شهری ایران.تهران: مبتکران،چاپ سوم
32-Arcon Rodrigo Pablo, Juan, Lozano Antun, Angelica (.2012), Logistics competitiveness in a megapolitan network of cities "A theatrical approach and some application in the central Region of Mexico, procedia-Social and Behavioral,735-750
33-chris D. F.Rogers.(2016)Realising vision for future cities:an aspirational futures methodology,Urban Design and planning, Birmingham,uk,125-140
34-Eftekharnia M,Ziari K,Naderi M.(2021). Explaining the framework of sustainable competitiveness in the direction of spatial development of Arak Distric. jgs. 21(62), :18
35-H. Richard. (2015), Sustainability and competitiveness in Australian cities, University of Canberra
36-Henderson, Steven (2017). Competitive sub-metropolitan regionalism: local government collaboration and advocacy in northern Melbourne,Australia.https://doi.org/10
37-Malecki Edward J. (2002) Hard and Soft Networks for urban competitiveness, urban studies
38-Maksimchuk Olga,Pershina Tatyana(2020).The city competitiveness taking into account the assessment of the comfort of population living.Material Science and Engineering,1-10
39-Ortegon Adriana,Tyler Nick(2016).Constructing a vision for an Ideal future city: a conceptual model for transformative urban planning. Transportation Research Procedia,6-17
40-Porter. E, (1998), Clusters and the new economics of competition, Harvard Business Review,73(3),55-71
41-Saez Lucia. Inaki Perianez (2015), Bench marking Urban competitiveness in Europe to attract investment. University of Spain
42-Saez Lucia (2017). Measuring urban competitiveness: ranking European large urban zones. Journal of place Management and Development/volume10Issue5pp479-496
43-Taylor.PJ (2012) Competition and cooperation between cities in Globalization. Research Bulletin Cheltenham, uk
44-Taylor. Peter (2004) Regional competitiveness: An Elusive yet key concept, Regional studies, VOL. 38.9, pp. 991 – 999
45-Taylor. Peter J (2001) specification of the world city Network, Geographical Analysis, VOL. 46, No 2 (April 2001) pp 181 – 194Taylor.
47-Turk, Ivan (2004) Cities, Regions and Competitiveness, Regional Studies, Vol 38, pp1069-1083
48-Thornley .Andy (1999), urban planning and competitive advantage
London, Sydney and Singapore – London school
49-Yong.Cheng – Lijing Chen (2014), Deconstruction of urban competitiveness within city Network

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]
[DOI: 10.66224/jvfc.6.2.97]

perspective, University of china
50-Wang Yunlin, Niue Wenyuan, (2008) Study on the City-scale Network Competitiveness, Urban Development Studies ,2008,15(2):99-103
51- Werena Ridel (2010), Centre of regional Science, Vienna university of technology, Austria

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

[DOI: 10.66224/jvfc.6.2.97]